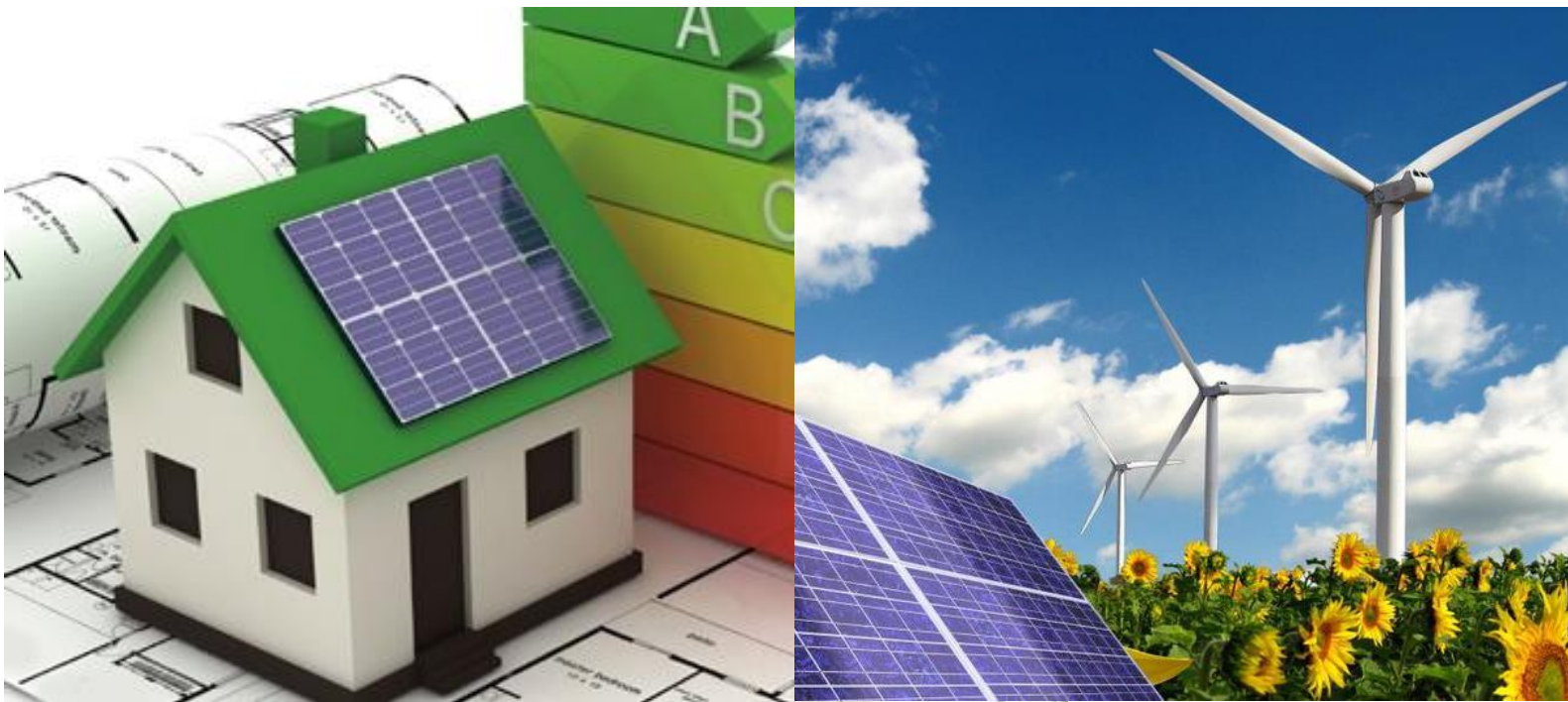

Afstudeeronderzoek Duurzaamheid in de ruimtelijke ontwikkeling

Borgen van de duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling door de gemeente Nijkerk

Afstudeerscriptie

Opleiding: Ruimtelijke Ordening & Planologie

Auteur: Niels Rekker, 1629124

Datum: 31 mei 2016

Colofon

Product

Afstudeerscriptie Duurzaamheid in de ruimtelijke ontwikkeling

Student

Niels Rekker
Gersteland 50
3773AC Barneveld
06-20122066
niels.rekker@student.hu.nl
Studentnummer 1629124

Gemeente Nijkerk

Kolkstraat 27
3861AK Nijkerk
14033

Begeleider gemeente Nijkerk

Hendrik Visser
Beleidsadviseur juridisch-planologische zaken
h.visser@nijkerk.eu

Hogeschool Utrecht

Faculteit Natuur & Techniek (IGO)
Ruimtelijke Ordening & Planologie
TROP-V15AFO-14

1^e begeleider

Peter Martens
peter.martens@hu.nl

2^e begeleider

Luuk Oost
luuk.oost@hu.nl

Afbeeldingen voorblad

Energieprestatie woning	(Buildingdesign, z.d.)
Duurzame energievoorzieningen	(Duurzameenergie, z.d.)
Logo Nijkerk	(Gemeente Nijkerk, z.d.)
Logo HU	(Hogeschool Utrecht, z.d.)

Voorwoord

In het kader van de opleiding Ruimtelijke Ordening & Planologie studeer ik af bij de Gemeente Nijkerk. Dit heb ik gedaan op de afdeling Maatschappelijke en Ruimtelijke Ontwikkeling (MRO). De afstudeerperiode is een onderdeel van het vierde jaar en tevens de afsluiting van de opleiding. Vanuit de gemeente Nijkerk was de vraag hoe de gemeente haar duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling kan borgen bij een veranderende overheid.

Voor u ligt de afstudeerscriptie. Deze scriptie had nooit tot stand kunnen komen zonder de begeleiders en collega's waarmee ik samen heb mogen werken. Ik wil Hendrik Visser bedanken voor de inspiratie en begeleiding van de afstudeerperiode. Ik wil Peter Martens en Luuk Oost bedanken voor de begeleiding vanuit de Hogeschool Utrecht. Verder wil ik alle collega's van de gemeente Nijkerk bedanken voor hun ideeën en fijne, inspirerende gesprekken. Tenslotte wil ik de geïnterviewde gemeenten (Barneveld, Amersfoort en Tilburg) bedanken voor de open gesprekken die ik heb mogen voeren. De input uit de gesprekken heeft mij geholpen in het vormen van de scriptie.

Ik wens u veel leesplezier!

Niels Rekker

Begrippenlijst

In de scriptie zullen begrippen worden gebruikt met een bepaalde betekenis. De begrippenlijst is opgenomen ter verduidelijking van deze begrippen.

Actief en passief grondbeleid: Actief grondbeleid is dat de gemeente voornamelijk grond in haar bezit heeft. Bij passief grondbeleid is dit het tegenovergestelde. De gemeente heeft hierbij weinig of zelfs geen grond om te ontwikkelen en is ook niet van plan dit aan te kopen.

Bouwbesluit: In het bouwbesluit staan voorschriften voor veiligheid, gezondheid, bruikbaarheid, energiezuinigheid en milieu. Alle bouwwerken moeten voldoen aan deze voorschriften (Rijksoverheid, z.d.).

CO2 Neutrale gemeente: CO2 neutraal is dat de gemeente geen netto CO2 emitteert (afvalstof uitstoten) door de activiteiten die plaatsvinden binnen de grenzen van de gemeente. Dit kan worden bereikt door energiebesparing, duurzame energieopwekking en compensatie van CO2 uitstoot. Om dit te bereiken zullen acties moeten worden genomen bij gebouwen, mobiliteit, duurzame energieopwekking en CO2 compensatie.

Cradle to Cradle: Cradle to cradle betekent in het Nederlands van wieg tot wieg. Dit houdt in dat producten altijd weer worden gerecycled of kunnen worden hergebruikt. Er wordt dan gesproken van een gesloten kringloop. Dus een product wordt niet weggegooid, maar kan opnieuw worden gebruikt voor hetzelfde doeleinde of voor een ander product (Roorda, Basisboek duurzame ontwikkeling, 2010a).

Duurzaamheidsambities: De duurzaamheidsambities zijn ambities die betrekking hebben op de ruimtelijke ontwikkeling. De duurzaamheidsambities kennen de onderwerpen: duurzaam bouwen (voornamelijk woningen) en duurzame energievoorzieningen (zonnepanelen, windturbines, etc.). Als er sprake van duurzaamheidsambities is dan heeft dit betrekking op duurzaam bouwen en energievoorzieningen. Overige duurzaamheidsambities zijn verder niet meegenomen in dit onderzoek tenzij ze van meerwaarde zijn.

Energetisch renoveren: Het verduurzamen van een gebouw door te renoveren. Door de renovatie van het gebouw ontstaat een energiebesparing voor de gebruiker.

EPC 0: EPC 0 is het gebouw gebonden energieverbruik. Dit is het verwarmen van water en temperatuur in de woning. Het overige energieverbruik in de woning behoort hier niet toe.

Gebiedsontwikkeling: Deze term wordt voornamelijk gebruikt in de ruimtelijke ordening en vastgoed. Gebiedsontwikkeling staat voor de ontwikkeling van een aangewezen gebied en al haar aspecten die daarbij aan bod komen (Ensie, 2016).

GPR gebouw: Het gemeentelijk praktijk richtlijn (GPR) gebouw instrument wordt gebruikt om duurzaamheid te meten bij de bestaande bouw en nieuwbouw. Er zijn vijf thema's en per thema wordt een cijfer bepaald.

Levensloopbestendig bouwen: Levensloopbestendig bouwen is dat de gebouwen makkelijk toegankelijk zijn voor verschillende doelgroepen. Hierdoor is een gebouw functioneler en duurzamer, omdat er weinig in het gebouw hoeft worden aangepast.

Ruimtelijke ontwikkeling: Ruimtelijke ontwikkeling is de ontwikkeling van ruimtelijke omgeving gericht naar de korte en lange termijn. De veranderingen in de ruimtelijke omgeving. Deze verandering is zichtbaar of niet zichtbaar (als het gaat om veranderingen in de ondergrond). Deze term wordt vaak gebruikt in de ruimtelijke ordening en vastgoed.

Samenvatting

Gemeenten zetten zich steeds meer in op duurzaamheid. De gemeente Nijkerk ook. Nijkerk kent verschillende duurzaamheidsambities en wil in 2035 CO₂ neutraal zijn. Bij het borgen van deze ambities in de ruimtelijke ontwikkeling zal de gemeente steeds meer de faciliterende houding gaan aannemen. De rol van de overheid is namelijk aan het veranderen. Bij actief beleid is duurzaamheid makkelijker te verplichten dan bij passief beleid. Er zal moeten worden gekeken hoe duurzaamheid geborgd kan worden. Duurzaamheid is een breed begrip. Voor het onderzoek is daarom gekeken naar de onderdelen duurzaam bouwen en duurzame energievoorzieningen. In deze scriptie wordt de volgende vraag beantwoord:

“Hoe kan de gemeente Nijkerk haar duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling borgen terwijl de gemeente meer een faciliterende houding aanneemt in plaats van zelf gebiedsontwikkeling te initiëren?”

De basis van het onderzoek wordt gevormd door het onderzoekskader. Er is als eerst gekeken wat er landelijk en provinciaal omtrent het borgen van duurzaamheid speelt. De Rijksoverheid en de provincie Gelderland zetten zich in om klimaatneutraal te zijn in 2050. Daarom zullen de gebouwen energiezuiniger moeten worden gebouwd. Dit is verankerd in het bouwbesluit. De regelgeving zal in 2018 gaan veranderen door de Omgevingswet waarbij duurzaamheid een rol gaat spelen. Gelderland zet zich in op wind (Windvisie 2014) en de regio FoodValley maakt een regionale energievisie.

In de beleidsdocumenten, zoals ‘Structuurvisie Nijkerk/Hoevelaken 2030’, ‘Nijkerk op weg naar CO₂ neutraliteit’ en ‘Woonvisie 2015+’, worden duurzaamheidsdoelstellingen vermeld. Voor duurzaamheid heeft de gemeente Nijkerk een uitvoeringsprogramma gemaakt. Uit onderzoek blijkt dat duurzaamheid lastig is te borgen wanneer de gemeente geen grondpositie heeft. De onderhandelingspositie is minder. Echter in de nieuwbouwwijk Doornsteeg heeft de gemeente de gronden in eigendom. Dit betekent dat duurzaamheid via de verkoop van de grond kan worden afgedwongen.

Verschillende gemeenten zijn bezig met het verduurzamen en doen dit via de faciliterende rol. De gemeenten Barneveld, Amersfoort en Tilburg zijn in beeld gebracht die op verschillende manieren duurzaamheid borgen. Zo onderzoeken ze waar duurzame energievoorzieningen kunnen komen. Daarnaast stellen ze duurzaamheid bij ieder project in een vroeg stadium aan de orde. Deze gemeenten hebben minimaal één medewerker duurzaamheid. Dit terwijl Nijkerk geen fulltime medewerker voor dit thema heeft.

Van een initiatiefnemende naar een faciliterende gemeente is een grote verandering. Bij het faciliteren wordt gestreefd naar het verminderen van regels en beleid. Initiatief nemen betekent vaak dat de gemeente actief grondbeleid hanteert. Hierdoor kan duurzaamheid via overeenkomsten worden geborgd. Bij het faciliteren zal er meer worden verwacht vanuit de samenleving. De gemeente kent een passief grondbeleid. Duurzame ontwikkelingen uit de samenleving zullen juist gestimuleerd moeten worden. Dit zijn kansen.

Voor het borgen van de duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling zal de gemeente moeten stimuleren en faciliteren. De volgende aanbevelingen dragen hieraan bij:

- bij ieder startend project duurzaamheid als volwaardig thema onder de aandacht brengen;
- onderzoeken waar duurzame energievoorzieningen in de gemeente kunnen komen;
- initiatieven (waar nodig) is faciliteren en regels transparanter maken;
- duurzaam uitvoeringsprogramma via klankbordgroep realiseren;
- fulltime medewerker duurzaamheid aanstellen;
- duurzaamheid betrekken bij de Omgevingswet 2018.

Summary

Municipalities are focussing more and more on sustainability. So also the municipality of Nijkerk. Nijkerk has several sustainability goals and wants to be CO2 neutral by 2035. In securing these goals in the spatial development, the municipality will start taking a more facilitating position over the course of time. This is due to the fact that the role of the government is changing. In active policy sustainability is easier to make obligatory than in passive policy. How sustainability can be secured is something that needs to be looked at. Sustainability is a broad concept. Therefore sustainable building and sustainable energy supply were looked at in this research project. In this thesis the following question will be answered:

“How can the municipality of Nijkerk secure its sustainability goals in spatial development, while the municipality takes a more facilitating role instead of initiating area development itself?”

The basis of this research project is shaped by the research framework. The first thing that was investigated was what was being done, with regard to securing sustainability, on a nationwide and provincial scale. The government and the province of Gelderland aim to be environmentally neutral by 2050. To achieve this the buildings will have to become more energy efficient. This is agreed upon as written in the building regulations. The regulations will change in 2018 by the Environment & Planning act (Dutch: Omgevingswet), securing a more prominent role for sustainability. Gelderland is aiming for wind energy (Windvisie 2014) and the region FoodValley makes a regional energy vision.

In the policy documents, such as ‘Structuurvisie Nijkerk/Hoevelaken 2030’, ‘Nijkerk op weg naar CO2 neutraliteit’ and ‘Woonvisie 2015+’, several sustainability goals are mentioned. The municipality of Nijkerk made an implementation schedule with regard to sustainability. Research has shown that it is difficult to secure sustainability when the municipality has no landholdings. This diminishes the negotiation position. However, in the newly build district Doornsteeg the municipality is the owner of the land. This means that sustainability via the sale of the land can be enforced.

Several municipalities are working on increasing the sustainability and are achieving this by a facilitating role. The municipalities Barneveld, Amersfoort and Tilburg have been looked at that each secure sustainability in a different way. For one they investigate where sustainable energy supplies may be placed. They also address sustainability in the early stages of every project. These municipalities have at least one employee focussing on sustainability issues. This in contrast to Nijkerk, which has no full-time employee concerning this theme.

From an initiative taking-municipality to a facilitating municipality is a big change. The aim of facilitating is to reduce policy and the rules associated with it. Taking initiative often means the municipality actively manages ground policy. As a result sustainability can be secured by means of agreements. In facilitating more is expected from society. The municipality has a passive ground policy. Sustainable developments from society will have to be stimulated. These present opportunities.

In securing the sustainability goals in spatial development, the municipality will have to stimulate and facilitate. The following recommendations contribute to that:

- in every starting project treat sustainability as a full and important theme;
- investigate where the sustainable facilities in the municipality should be placed;
- facilitate initiatives (where necessary) and adapt regulations accordingly;
- realize sustainable implementation program through consultative group;
- appoint full-time sustainability employee;
- involve sustainability at the Environment & Planning act 2018.

Inhoudsopgave

Begrippenlijst.....	4
Samenvatting	5
Summary.....	6
Inhoudsopgave.....	7

ONDERZOEKSKADER

1 Inleiding.....	10
1.1 Aanleiding	10
1.2 Doelstelling	11
1.3 Probleemstelling.....	11
1.4 Afbakening	12
1.5 Leeswijzer	13
2 Methoden en technieken	14
2.1 Inleiding.....	14
2.2 Onderzoeksmethoden	14
2.3 Werkwijze.....	14
3 Theoretisch kader.....	15
3.1 Inleiding.....	15
3.2 Methoden duurzame ontwikkeling	15
3.3 Energietransitie	16
3.4 Trias energetica	16
3.5 Derde generatie energielandschap.....	17

INVENTARISATIE EN ANALYSE

4 Trends en ontwikkelingen duurzaamheid	19
4.1 Inleiding.....	19
4.2 Rijksoverheid.....	19
4.3 Provincie Gelderland	21
4.4 Regio FoodValley	23
4.5 Deelconclusie	24
5 Duurzaamheidsambities in het ruimtelijk beleid gemeente Nijkerk.....	25
5.1 Inleiding.....	25
5.2 Structuurvisie Nijkerk/Hoevelaken 2030	25
5.3 Nijkerk op weg naar CO2 neutraliteit	26
5.4 Woonvisie 2015+.....	28

5.5	Duurzaam bouwen en wonen.....	28
5.6	Deelconclusie.....	32
6	Duurzaamheid in andere gemeenten.....	33
6.1	Inleiding.....	33
6.2	Gemeente Barneveld	33
6.3	Gemeente Amersfoort	35
6.4	Gemeente Tilburg	38
6.5	Deelconclusie.....	41
7	Rollen van de gemeente.....	42
7.1	Inleiding.....	42
7.2	Coalitieakkoord gemeente Nijkerk.....	42
7.3	De rollen van de gemeente	42
7.4	Initiatiefnemende gemeente	43
7.5	Faciliterende gemeente.....	44
7.6	Deelconclusie.....	45
 EINDCONCLUSIE EN AANBEVELINGEN		
8	Eindconclusie en aanbevelingen	47
8.1	Inleiding.....	47
8.2	Resultaten deelconclusies.....	47
8.3	Eindconclusie	48
8.4	Aanbevelingen	49
9	Literatuurlijst.....	51

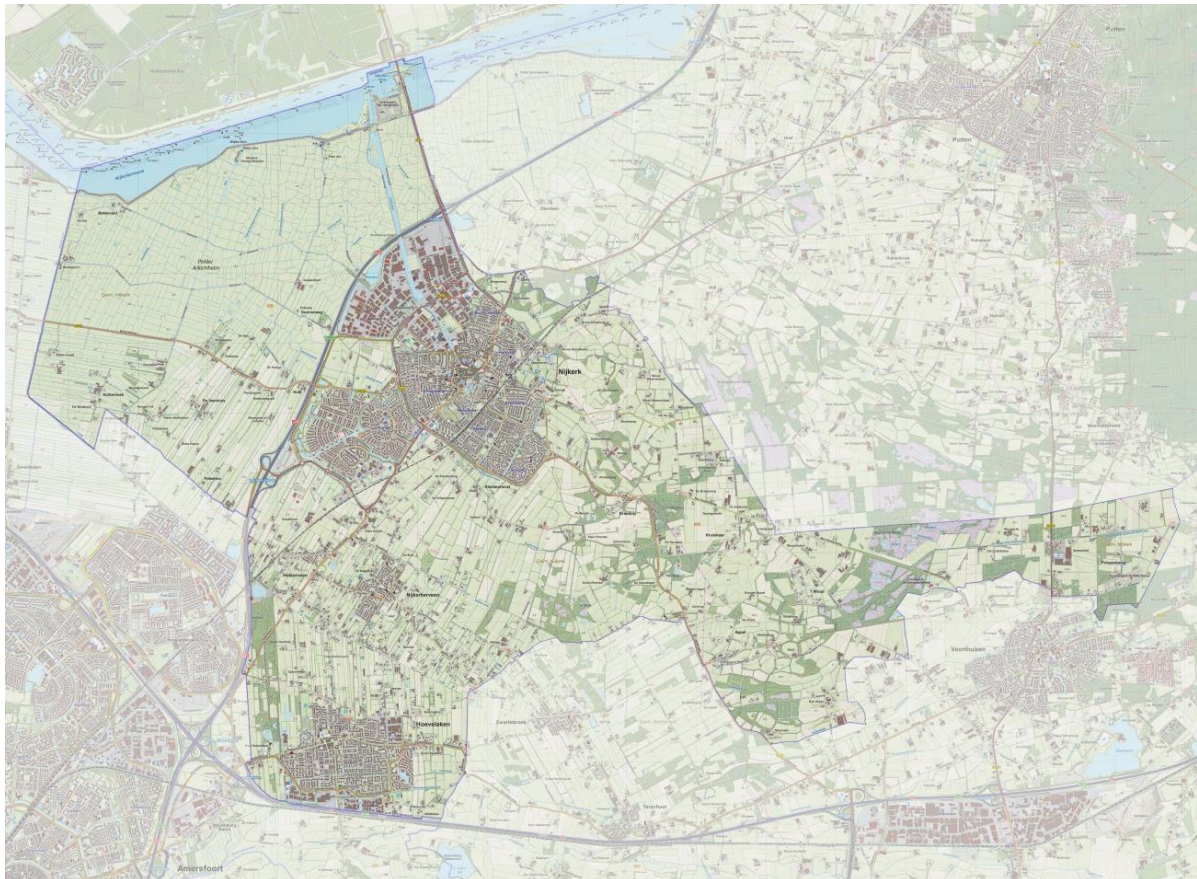
ONDERZOEKSKADER

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Nijkerk is een gemeente, liggend op het scharnierpunt van de Randstad en de Veluwe (zie figuur 1). Het inwoneraantal is op dit moment 40.000 en dat gaat in de komende jaren groeien (Gemeente Nijkerk, 2011). Bij de ontwikkeling van Nijkerk is duurzaamheid een belangrijk thema. In de 'Structuurvisie Nijkerk/Hoevelaken 2030' is één van de opgaven: *"Vanaf de ontwikkelvisie moeten de duurzaamheidsambities bij bouwprojecten worden vastgesteld."* (Gemeente Nijkerk, 2011) Duurzaamheid is ook een breed begrip wat landelijk steeds vaker aandacht krijgt. Zo kan het bij duurzaamheid gaan over het duurzaam opwekken van energie (zonnepanelen, windturbines) of over het recyclen van producten.

Figuur 1 Kaart gemeente Nijkerk (Aalst, Gem. Nijkerk, 2015c)

De gemeente Nijkerk wil dat het onderwerp duurzaamheid meer aandacht verdient. Zo speelt duurzaamheid een belangrijke rol in de ruimtelijke ontwikkeling en dus ook in de gebiedsontwikkeling. De gemeente heeft duurzaamheidsambities. Hierbij kan gedacht worden aan begrippen als: EPC 0, duurzaam bouwen, woonkeur, energieneutrale woningbouw, GPR gebouw, KopStaart-aanpak, zongericht verkavelen, etc. Een grote duurzaamheidsambitie van Nijkerk is om in 2035 CO2 neutraal te zijn (Gemeente Nijkerk, 2012). Deze ambities moeten worden geborgd, maar de gemeente neemt steeds meer de faciliterende rol. Er wordt meer aan de markt overgelaten. Hier kan een spanning gaan ontstaan tussen de gemeente en de marktpartijen. Er zijn vele instrumenten waarbij het mogelijk is om duurzaamheidsambities juridisch in vast te stellen. Hierbij kan gedacht worden aan de Omgevingswet die in 2018 in werking zal gaan treden. In de nieuwe Omgevingswet zal duurzaamheid een plek krijgen (Zwalve, 2015).

1.2 Doelstelling

De doelstelling van deze scriptie is onderzoek te doen naar hoe de gemeente haar duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling kan borgen, terwijl de gemeente meer de faciliterende rol zal gaan aannemen.

Het projectresultaat is een rapport waarin staat beschreven op welke manier duurzaamheid (duurzaamheidsambities) bij de gemeente Nijkerk in het beleid is verankerd en hoe hier uitvoering aan wordt gegeven. Vervolgens zal hieruit worden beschreven hoe de duurzaamheidsambities gewaarborgd kunnen worden. Het uiteindelijke resultaat zal een eindconclusie zijn met aanbevelingen.

1.3 Probleemstelling

De gemeente zal in de komende jaren meer de faciliterende rol gaan aannemen in de ruimtelijke ontwikkeling. Dit kan enorme gevolgen hebben voor het behalen van de duurzaamheidsambities van de gemeente. Bij actief beleid kan de gemeente duurzame randvoorwaarden makkelijker verplichten en dus behalen. Maar de gemeente zal hier steeds minder aan doen. Hierdoor wordt het moeilijker om duurzaamheid in de ruimtelijke ontwikkeling te kunnen borgen. Daarom zal er moeten worden gekeken op welke slimme manieren de gemeente toch haar duurzaamheidsambities kan waarborgen, terwijl je als gemeente meer overlaat aan de markt. Zodoende zijn in overleg met de gemeente Nijkerk en Hogeschool Utrecht voor het afstudeeronderzoek een hoofdvraag en deelvragen geformuleerd.

Vraagstelling

De doelstelling van het onderzoek is verwoord in de hoofdvraag.

Hoofdvraag: Hoe kan de gemeente Nijkerk haar duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling borgen terwijl de gemeente meer een faciliterende houding aanneemt in plaats van zelf gebiedsontwikkeling te initiëren?

Het is van belang dat de hoofdvraag goed onderbouwd wordt beantwoord. Daarom zijn er vier deelvragen opgesteld.

- 1. Welke trends en ontwikkelingen zijn op landelijk en provinciaal niveau zichtbaar in het kader van het borgen van duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling?*
- 2. Op welke wijze zijn duurzaamheidsambities verankerd in het ruimtelijk beleid van de Gemeente Nijkerk en hoe wordt hier uitvoering aan gegeven?*
- 3. Hoe borgen andere gemeenten hun duurzaamheidsambities in ruimtelijke ontwikkelingen en waarin verschilt hun aanpak met die van Nijkerk?*
- 4. Wat is een faciliterende gemeente in de ruimtelijke ontwikkeling ten opzichte van een meer initiatiefnemende gemeente als het gaat om het borgen van duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling?*

1.4 Afbakening

De afbakening is een belangrijk onderdeel voor het proces van het onderzoek (Bos & Harting, 2006, p. 62). Zonder afbakening kun je alle kanten opgaan. Dit onderzoek richt zich op de duurzaamheidsambities van de gemeente Nijkerk. Duurzaamheid is een breed begrip, ook wel een containerbegrip. Het is daarom van belang om een helder beeld te krijgen welke onderdelen van duurzaamheid betrekking hebben op het onderzoek.

Bij dit onderzoek gaat het bij duurzaamheid over duurzaam bouwen (voornamelijk woningen) en nieuwe duurzame energievoorzieningen (windturbines, zonnepanelen, etc.). Duurzaam bouwen is de toekomst naar een duurzamere samenleving. Er valt nog veel winst te behalen bij het duurzaam bouwen en het duurzaam renoveren van gebouwen. De gemeente kan bij duurzaam bouwen een belangrijke rol spelen. Het is voor de gemeente van belang om te weten hoe de gemeente bij bouwontwikkelingen duurzaamheid kan borgen.

Naast het duurzaam bouwen zijn de duurzame energievoorzieningen een onderdeel van het onderzoek. Deze energievoorzieningen zijn de middelen van energieopwekking van de toekomst. De fossiele brandstoffen worden op de lange termijn steeds minder en hierdoor wordt er meer gebruik gemaakt van duurzame energiebronnen. Daarnaast is duurzame energie bijna goedkoper dan fossiele brandstoffen. Op een gegeven moment zal hierin een kanteling plaatsvinden. Net zoals de fossiele brandstoffen zullen duurzame energievoorzieningen invloed hebben op de ruimtelijke omgeving. Veel van deze energievormen zullen zichtbaar zijn voor de mens, daarom moet er goed worden gekeken hoe dit ingepast zal worden in onze huidige samenleving. Bij deze nieuwe energie gaat het om kleinschalige en grootschalige projecten. Voor de gemeente is het van belang om te weten op welke manier dit kan worden gefaciliteerd.

Andere duurzaamheidsonderwerpen zullen worden meegenomen in het onderzoek als deze van meerwaarde kunnen zijn. In het onderzoek zal niet worden ingegaan op duurzaamheid in de mobiliteit of afval. Bij mobiliteit kan gedacht worden aan elektrische auto's en het stimuleren van mensen om zich te verplaatsen met de fiets. Daarnaast is het scheiden van afval ook duurzaam. Hierbij is cradle to cradle van toepassing. Beide duurzaamheidsonderwerpen en overige duurzaamheidsonderwerpen zijn niet in dit onderzoek meegenomen. De periode van het onderzoek is daarvoor te kort. Het onderzoek richt zich daarom specifiek op duurzaam bouwen en duurzame energievoorzieningen.

Zoals ook al in de vraagstelling is terug te lezen gaat het om hoe de gemeente haar duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling kan borgen. In de ruimtelijke ontwikkeling kan een slag worden gemaakt op het gebied van duurzaamheid. De veranderde rol van de gemeente speelt daarbij een belangrijk rol. De ruimtelijke ontwikkeling gaat specifiek over de toekomstige ontwikkeling en de ontwikkeling van de bestaande omgeving.

1.5 Leeswijzer

Het onderzoek is verdeeld in drie delen. Het onderzoekskader, de inventarisatie en analyse (de deelvragen) en de eindconclusie met de aanbevelingen. In het voorgaande hoofdstuk 1 inleiding is beschreven wat de inhoud van het onderzoek is en wat de hoofdvraag en de deelvragen van het onderzoek zijn. In hoofdstuk 2 staan de methoden en technieken die zijn gebruikt voor het afstudeeronderzoek. Hoofdstuk 3 is het theoretisch kader waarin de theorieën staan beschreven die zijn gebruikt voor het onderzoek.

Hoofdstuk 4 t/m 7 zijn opgebouwd aan de hand van de deelvragen. Deze hoofdstukken vormen het hart van de scriptie. Bij ieder hoofdstuk staat een deelvraag centraal. In hoofdstuk 4 staan de ontwikkelingen en trends van duurzaamheid beschreven op landelijk, provinciaal en regionaal niveau. Hoofdstuk 5 gaat in op hoe de gemeente Nijkerk duurzaamheidsambities heeft verankerd in het ruimtelijk beleid en hoe hier uitvoering aan wordt gegeven. In hoofdstuk 6 staat beschreven hoe de gemeenten Barneveld, Amersfoort en Tilburg duurzaamheidsambities borgen. In dit hoofdstuk is te lezen wat het verschil in aanpak is tussen deze gemeenten met Nijkerk. De laatste deelvraag staat beschreven in hoofdstuk 7 waarin is te lezen welke rollen een gemeente kan aannemen in het borgen van de duurzaamheidsambities. Door middel van de resultaten uit deze hoofdstukken zijn de eindconclusie en aanbevelingen opgebouwd in hoofdstuk 8. In de scriptie wordt verwezen naar de bijlage. Deze bijlagen van het onderzoek staan in het bijgeleverde document 'Bijlagen'.

2 Methoden en technieken

2.1 Inleiding

Voor het afstudeeronderzoek zijn verschillende methoden en technieken gebruikt. Het afstudeeronderzoek is geschreven bij de gemeente Nijkerk. Voor het onderzoek is voornamelijk literatuuronderzoek gedaan. Er zijn beleidstukken, rapportages en artikelen op internet doorgenomen. Daarnaast zijn er interviews afgenomen bij diverse gemeenten en intern zijn gesprekken gevoerd met collega's. Dit is verwerkt in de scriptie.

2.2 Onderzoeksmethoden

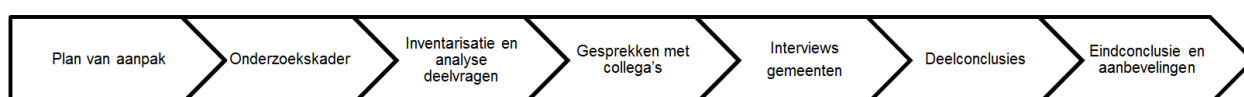
Het onderzoek dat is uitgevoerd is een kwalitatief onderzoek. Dit onderzoek kent verschillende soorten onderzoeksmethoden. Het grootste deel van het onderzoek bestond uit een beschrijvend onderzoek. Voor het benaderen van andere gemeenten is er vergelijkend onderzoek uitgevoerd. Dit omdat er is gekeken hoe andere gemeenten hun duurzaamheidsambities borgen ten opzichte van de gemeente Nijkerk. Tenslotte is er een adviserend onderzoek gedaan voor de conclusies en aanbevelingen.

2.3 Werkwijze

Vooraf is een plan van aanpak gemaakt om het onderzoek in goede banen te leiden. Het onderzoek kent één hoofdvraag met daaronder verschillende deelvragen. Na het plan van aanpak is een onderzoekskader geschetst dat uitvoerig staat beschreven in hoofdstuk 1 t/m 3.

Iedere deelvraag kent een apart hoofdstuk. Per deelvraag is een inventarisatie en analyse gedaan. Binnen de gemeente zijn gesprekken gevoerd met collega's. Daarnaast zijn voor het onderzoek interviews afgenomen bij verschillende gemeenten. Elke deelvraag is afgesloten met een deelconclusie.

Uit de vergaarde informatie zijn de eindconclusie en aanbevelingen geformuleerd. Dit is tevens het resultaat en de afsluiting van het onderzoek. In onderstaande figuur 2 is de werkwijze in een schema weergegeven.

Figuur 2 Schema werkwijze, eigen bron

3 Theoretisch kader

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan belangrijke theorieën en gegevens die betrekking hebben op duurzaamheid. Deze informatie fungeert als achtergrondinformatie van het onderzoek.

3.2 Methoden duurzame ontwikkeling

Duurzame ontwikkeling kent een drietal methoden. Twee van de methoden staan beschreven in deze paragraaf en zijn terug te lezen in dit onderzoek.

3.2.1 Triple P

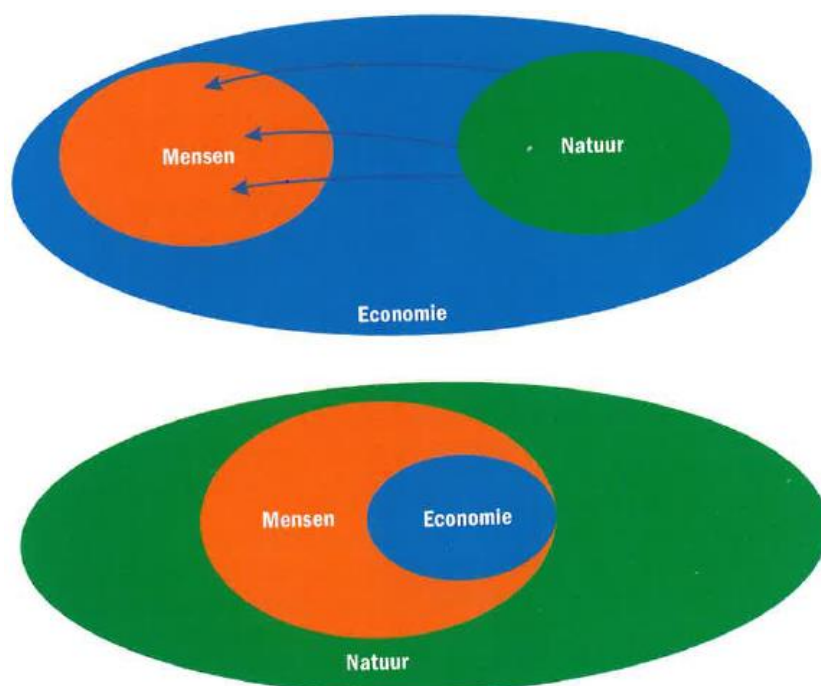
De drie voornaamste aspecten voor een duurzame ontwikkeling die een rol spelen zijn: mensen, milieu en economie. Ook wel de Triple P genoemd, namelijk: people, planet en profit. Tijdens een VN-conferentie is voorgesteld om de term profit te vervangen door het begrip prosperity. Bedrijven gebruiken vaak in plaats van de term triple p de term triple bottom line. De bedenker van deze theorie is John Elkington. De drie p's betekenen het volgende:

People (mensen) gaat over de sociale gelijkheid, planet (milieu) gaat over het milieu en profit/prosperity (economie) gaat over de economische en financiële belangen van individuele mensen en landen. Deze drie p's zijn met elkaar verweven en de relatie tussen de drie p's kunnen op verschillende manieren worden bekeken (Roorda, Basisboek duurzame ontwikkeling, 2010a, pp. 32-33).

In figuur 3 zijn twee relaties te zien van de triple p. In het eerste schema zijn de mens en natuur twee afzonderlijke gebieden die door de economie met elkaar verbonden zijn. Het nadeel van deze relatie is dat de drie p's niet in balans zijn. Economie wordt hierin als belangrijkste p beschouwd en dit gaat ten kosten van mensen en natuur. Deze relatie wordt veel gebruikt door beleidsmakers en economen. Op dit moment is de p van profit belangrijker dan de overige twee p's. Het is dus van belang dat de economie als sleutelrol wordt gebruikt voor duurzame ontwikkeling (Roorda, Basisboek duurzame ontwikkeling, 2010b, pp. 90-91).

Bij veel beslissingen die worden gemaakt binnen de gemeente speelt financiën een belangrijke sleutelrol of een project wordt uitgevoerd. Als het project veel geld gaat kosten dan is de kans dat het doorgaat aanzienlijk kleiner dan wanneer het project geld gaat opleveren. Dit kan als nadeel fungeren voor de ontwikkeling in duurzaamheid. Duurzaamheid kost op korte termijn geld. Maar op lange termijn moet deze investering geld gaan opleveren.

In het tweede schema van figuur 3 staat een andere relatie van deze methode weergegeven. Bij deze relatie is de natuur (planeet) de belangrijkste p. De mens maakt hierbij deel uit van de natuur. Deze visie wordt ook wel holistisch genoemd (Roorda, Basisboek duurzame ontwikkeling, 2010b, pp. 90-91).

Figuur 3 Verschillende visies Triple P (Roorda, Basisboek duurzame ontwikkeling, 2010b, pp. 90-91)

3.2.2 Top-down - bottom-up

Duurzame ontwikkeling kent ook de top-down - bottom-up methode. Top-down houdt in dat de besluiten op een hoog niveau plaatsvinden en dat heeft gevolgen voor de bewoners. Dit zijn besluiten van de Rijksoverheid. Bottom-up zijn handelingen die tussen individuele mensen worden gedaan. Grote duurzame onderwerpen worden door middel van top-down uitgevoerd. Maar de bewoners in een gemeente kunnen zelf ook duurzame initiatieven aankaarten. Als het van de mens komt dan is bottom-up een goede manier om deze initiatieven te bewerkstelligen (Roorda, Basisboek duurzame ontwikkeling, 2010c, pp. 36-37). Het verschil tussen top-down en bottom-up is of de overheid initiatief neemt of dat de bewoners initiatief nemen.

3.3 Energietransitie

De fossiele brandstoffen raken in de toekomst ooit op en de vraag naar energie blijft stijgen. Daarnaast is het klimaat aan het veranderen. Het is van belang dat de toekomstige generaties energie hebben (Steen, 2015). Daarom vindt er op dit moment in de wereld een energietransitie plaats. Energietransitie wil zeggen dat we van een economie op fossiele energie naar een duurzame economie gaan. Dit is voor de komende jaren één van de grootste wereldwijde uitdaging (Rijksoverheid, z.d.).

3.4 Trias energetica

De trias energetica is een hulpmiddel voor energietransitie. De trias energetica omvat het volgende (zie figuur 4):

- energiebesparing
- duurzame energieopwekking
- optimaliseren fossiel energiegebruik (Ruimte met toekomst, 2014)

Duurzaamheid gaat niet alleen om duurzame energieopwekking, maar ook om energiebesparing en het zo min mogelijk gebruiken van fossiele brandstoffen. Het is van

belang om eerst te kijken wat je kunt besparen aan energie. De trias energetica helpt bij het behalen van de energietransitie.

Figuur 4 Trias energetica (Van Venrooy, z.d.)

3.5 Derde generatie energielandschap

Nederland bevindt zich de laatste jaren in de derde generatie energielandschap. De afgelopen eeuwen zijn drie energielandschappen ontstaan. De eerste generatie energielandschap is vanaf de elfde eeuw ontstaan door het ontginnen van gebieden. Er werd turf gewonnen om te verbranden. Deze ingreep is duidelijk te zien in ons landschap door de veenplassen en de aanwezige molens. De tweede generatie energielandschap is ontstaan door het winnen van olie en gas. Dit energielandschap is minder te zien in onze samenleving (Roo, 2011). Er is nu een kanteling aan het plaatsvinden van de tweede naar de derde generatie energielandschap. De derde generatie energielandschap is aan het ontstaan en staat in het teken van duurzame energieopwekking. Onder andere windturbines en zonnepanelen zullen op de langere termijn meer zichtbaar zijn in het landschap (zie figuur 5).

Figuur 5 Derde generatie energielandschap, Flevoland (Alfen, 2015)

INVENTARISATIE EN ANALYSE

4 Trends en ontwikkelingen duurzaamheid

4.1 Inleiding

Duurzaamheid speelt zich af op wereldniveau. Onlangs heeft een klimaattop plaatsgevonden in Parijs met 195 landen. Tijdens deze bijeenkomst is een akkoord gesloten om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen. De opwarming van de aarde mag maximaal 2 graden zijn met als streefwaarde 1,5 graden (European Commission, 2016). Nederland heeft het akkoord ook ondertekend. Dit zal invloed hebben op de trends en ontwikkelingen van de Rijksoverheid (landelijk). Daarom is het voor Nijkerk van belang om te weten welke trends en ontwikkelingen er spelen op landelijk en provinciaal niveau. Hierop zou Nijkerk in de komende jaren moeten en kunnen inspelen. In dit hoofdstuk is gekeken wat voor beleid de Rijksoverheid en provincie hebben. Tenslotte wordt dit hoofdstuk afgesloten met een stukje over de regio FoodValley en de deelconclusie.

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de deelvraag: *Welke trends en ontwikkelingen zijn op landelijk en provinciaal niveau zichtbaar in het kader van het borgen van duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling?*

4.2 Rijksoverheid

In deze paragraaf staan de belangrijkste trends en ontwikkelingen op het gebied van duurzaamheid van de Rijksoverheid.

4.2.1 Denkrichting duurzaam Nederland

Minister Kamp (minister van Economisch Zaken) heeft vanuit de Rijksoverheid de opdracht gegeven om te zorgen dat in 2020 14% duurzame energie wordt opgewekt. In 2050 moet de volledige energie duurzaam zijn (Rijksoverheid, z.d.). Met duurzame energie wordt de uitstoot van het broeikasgas CO₂ verminderd. Nederland zal daarom gaan werken aan een energietransitie. Dit is de omschakeling van een economie met fossiele brandstoffen naar een duurzame economie met duurzame energiebronnen (Werkgroep Duurzame Stedelijke Ontwikkeling, 2010, pp. 56-57).

Figuur 6 Duurzame energievoorzieningen, derde generatie energielandschap (De groene energie maatschappij, z.d.)

De Rijksoverheid zal zich inzetten op duurzame energievoorzieningen als: windenergie, bio-energie, zonne-energie, groene stroom en aardwarmte. Deze nieuwe energievormen zullen in het landschap zichtbaar zijn en leiden tot een derde generatie energielandschap (zie figuur 6). Er wordt overgeschakeld van een tweede generatie energielandschap (fossiele brandstoffen) naar een derde generatie energielandschap.

De Rijksoverheid wil dit doel bereiken in 2050 en daarom zal er moeten worden samengewerkt. Duurzame energie zal worden gestimuleerd. Dit zal gebeuren door bijvoorbeeld subsidies en belastingmaatregelen. Deze subsidies zullen ook terecht komen bij de gemeenten (Rijksoverheid, z.d.).

Naast de duurzame energievoorzieningen zullen in de loop der jaren de gebouwen energiezuiniger moeten worden opgeleverd. Dit staat vermeld in het bouwbesluit.

4.2.2 Bouwbesluit

Het bouwbesluit is een belangrijke regelgeving voor bouwwerken. Het huidige 'Bouwbesluit 2012' kent voorschriften voor veiligheid, gezondheid, bruikbaarheid, energiezuinigheid en milieu (Rijksoverheid, z.d.). Alle bouwwerken (woningen, winkels, etc.) moeten voldoen aan de voorschriften. Zo kent het bouwbesluit ook regels over duurzaam bouwen.

In de regelgeving is sprake dat een bouwwerk energiezuinig moet zijn (Rijksoverheid, 2015). Het energieprestatie coëfficiënt is een belangrijk middel hierin. In het energieprestatie coëfficiënt (EPC) staat de norm NEN 7120 energieprestaties van gebouwen (EPG) (Rijksoverheid, z.d.). Deze norm geldt voor de nieuwbouw van gebouwen. Op dit moment is de EPC eis van woningen nog 0,4 (Rijksoverheid, z.d.). In 2020 zal er gebouwd moeten worden in EPC 0. EPC 0 is het gebouw gebonden energieverbruik. Hierbij gaat het om het verwarmen van water en temperatuur in de woning. Dus niet het energieverbruik dat de gebruikers ten behoeve van elektrische apparaten verbruiken. EPC 0 betekent hetzelfde als energieneutraal en het wordt vaak door elkaar gehaald met de term nul op de meter.

Ter voorbereiding van de Omgevingswet zal het bouwbesluit, besluit bouwwerken leefomgeving gaan heten. De nieuwe Omgevingswet zal kansen bieden voor het regelen van duurzaamheid.

4.2.3 Nieuwe Omgevingswet

In 2018 zal naar verwachting de Omgevingswet in werking treden. In de Omgevingswet staan regels voor ruimtelijke projecten. Minister (Melanie Schultz) van Infrastructuur en Milieu is verantwoordelijk voor de Omgevingswet. De nieuwe wet bundelt 26 bestaande wetten. De Omgevingswet wordt daardoor één gehele wet voor de leefomgeving. Daarnaast zorgt de Omgevingswet ervoor dat per gemeente één omgevingsplan moet worden gemaakt in plaats van meerdere bestemmingsplannen. Ook moet de gemeente een omgevingsvisie maken (nu structuurvisie) (Rijksoverheid, z.d.). In het omgevingsplan en de omgevingsvisie kunnen duurzaamheidsmaatregelen worden opgenomen.

Aedes vereniging van woningcorporaties geeft aan dat de Omgevingswet ruimte biedt voor een gemeente om duurzaamheidsafspraken te maken en dit vast te leggen in het omgevingsplan. Het omgevingsplan biedt volop kansen (Aedes vereniging van woningcorporaties, 2016).

Eén van de uitgangspunten van het kabinet is om met de Omgevingswet duurzame projecten te stimuleren (Rijksoverheid, z.d.). In de memorie van toelichting Omgevingswet is sprake van dat duurzaamheid het waarborgen is van de bestaansmogelijkheden (Overheid, 2014). De memorie van toelichting is een toelichting op het ingediende wetsvoorstel. Bij duurzame ontwikkeling is er balans nodig tussen de kwaliteit van de natuurlijke leefomgeving (planet), de economie (profit) en het sociale vermogen van de mens (people). Dit zijn de

triple p's (Overheid, 2014). Op dit moment is vaak in onze samenleving economie de belangrijkste p. De economie kan als sleutelrol worden gebruikt voor duurzame ontwikkeling. Er zal moeten worden gezorgd dat duurzaamheid economisch gunstig is.

Op dit moment gelden de regels uit het bestemmingsplan. De huidige regelgeving in de bestemmingsplannen moeten flexibeler zijn. Stroomversnelling kan hierbij helpen.

4.2.4 Stroomversnelling

Stroomversnelling is een nationaal initiatief om het energieverbruik in bestaande woningen naar beneden te krijgen. Hierbij gaat het om huur- en koopwoningen. De stroomversnelling is ontstaan uit een initiatief van vier bouwers en zes woningcorporaties. Op dit moment zijn veel partijen aangesloten bij dit initiatief. De vereniging gaat een keurmerk invoeren voor bouwers die onder het label stroomversnelling aan de slag gaan. Het keurmerk zal worden bewaakt door de vereniging (Stroomversnelling, 2015). Stroomversnelling is er om de regelgeving flexibeler te maken, zodat duurzame ontwikkelingen sneller kunnen worden behaald. Dit voor het renoveren van bestaande woningen door middel van een nieuwe woningschil. In bijlage 1 staat verder beschreven hoe dit in het bestemmingsplan geregeld kan worden.

Naast de bestaande omgeving zal nieuwbouw ook duurzamer moeten worden. Daarom is in 2012 het Lente-akkoord afgesloten.

4.2.5 Lente-akkoord

Dit akkoord is tot stand gekomen door: het ministerie van Binnenlandse Zaken, vereniging Bouwend Nederland, vereniging NEPROM, vereniging NVB en vereniging Aedes. Het doel van het akkoord is om energiezuinige nieuwbouwwoningen op te leveren. Het Lente-akkoord kent verscheidene publicaties die helpen bij het behalen van energiezuinige nieuwbouw. De KopStaart aanpak is een belangrijke publicatie om dit doel te bereiken (Lente Akkoord, z.d.).

KopStaart aanpak

Bij de KopStaart aanpak gaat het om energiezuinige woningen waarbij de koper en huurder een belangrijke factor zijn. De energiezuinige woningen moeten namelijk voldoen aan de bewonerswensen. De woningen moeten comfortabel zijn, betaalbaar en een gezond binnenmilieu hebben. De KopStaart aanpak bestaat uit twee onderdelen. Het eerste deel is de kop en dit houdt in dat de opdrachtgever voor de start van het project onder andere kwaliteitseisen stelt (begin van het project). Het tweede deel is de staart. Dit is bij oplevering van het project. Hierbij gaat de opdrachtgever bijvoorbeeld kwaliteitskeuringen doen over de eindkwaliteit (Lente-Akkoord, 2010).

4.3 Provincie Gelderland

De gemeente Nijkerk ligt in de provincie Gelderland. Voor de gemeente Nijkerk zijn drie beleidsstukken op het gebied van duurzaamheid van de provincie van belang, namelijk: 'Omgevingsvisie Gelderland', 'Omgevingsverordening Gelderland' en 'Windvisie Gelderland'. In deze paragraaf is onderzoek gedaan naar deze drie beleidstukken.

4.3.1 Omgevingsvisie Gelderland (december 2015)

De omgevingsvisie is de visie van de provincie Gelderland voor de lange termijn. De visie richt zich op de komende tien jaar waarbij duurzaamheid een belangrijke rol inneemt (Provincie Gelderland, 2015b). In bijlage 2 staat de visie uitgebreider beschreven.

Gelderland heeft de ambitie om in 2020 een aandeel te hebben van 14% in hernieuwbare energie. Net zoals de Rijksoverheid wil Gelderland ook in 2050 energieneutraal zijn

(Provincie Gelderland, 2015b). Dit zal ruimtelijke gevolgen hebben voor de omgeving. Door deze ontwikkelingen zal het energielandschap verder gaan veranderen.

Energietransitie

De provincie wil dat er een energietransitie gaat plaatsvinden. Hierbij denkt de provincie aan de volgende punten:

- van fossiele energie naar hernieuwbare energie;
- zuinig gebruik van energie en grondstoffen;
- vastleggen van gebieden voor windturbines (Provincie Gelderland, 2015b).

Deze punten komen sterk overeen met de trias energetica. De trias energetica staat beschreven in het hoofdstuk theoretisch kader. Gelderland zet zich daarom in op windenergie, zonne-energie en biomassa. Voor windenergie is een windvisie gemaakt. In paragraaf 4.3.3 staat dit verder beschreven.

Instrumenten vanuit de provincie

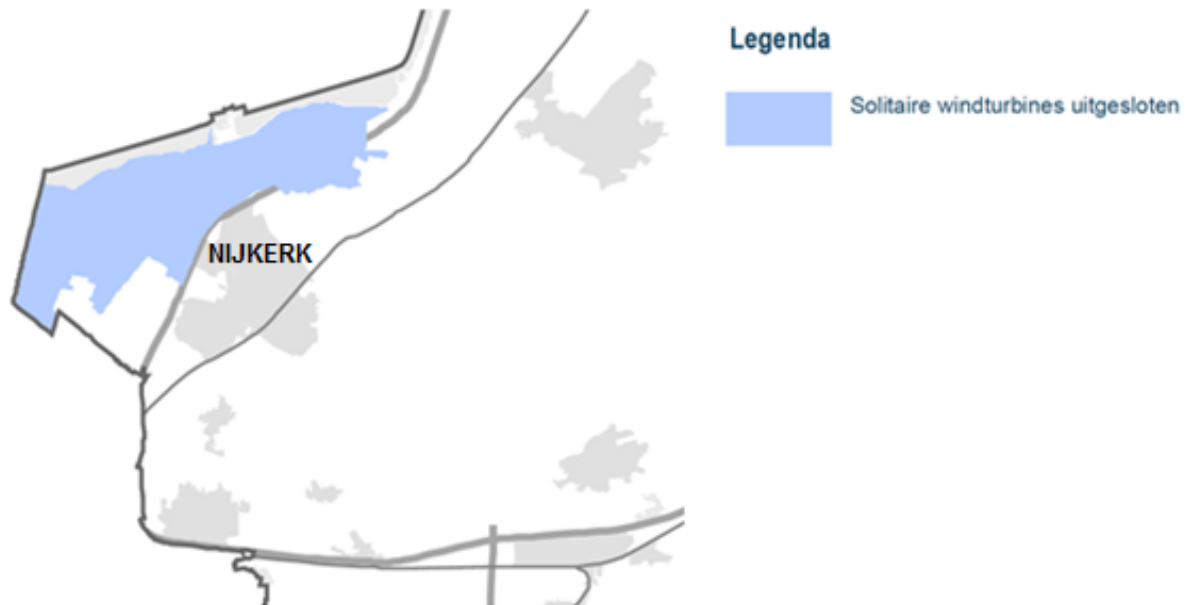
Er zijn verschillende instrumenten die de provincie gaat gebruiken ten behoeve van het monitoren van duurzaamheid. De volgende zestal instrumenten worden ingezet: procesbegeleiding, investeringen, ondersteuning ontwikkeling en kennisdeling, de verordening, het inpassingsplan en zienswijze. Daarnaast kent de provincie de Gelderse ladder voor duurzaam ruimtegebruik. Deze ladder zorgt ervoor dat er een goede afweging wordt gemaakt over de locaties van nieuwe gebouwen. In de bestemmingsplannen moet worden aangegeven hoe is omgegaan met de ladder van duurzame verstedelijking (Provincie Gelderland, 2015b). De gemeente Nijkerk zal ook gebruik moeten maken van de Gelderse ladder. De provincie kent de omgevingsverordening waarin de regelgeving van Gelderland in staat.

4.3.2 Omgevingsverordening Gelderland

De omgevingsverordening bevat regels die horen bij de omgevingsvisie. De verordening kent regels, een toelichting en een aantal kaarten. In de regelgeving en de toelichting is een paragraaf energie opgenomen. In deze paragraaf wordt ingegaan op windturbines en locaties voor biomassavergistingsinstallaties. In de regelgeving wordt duidelijk gemaakt dat windturbines kunnen worden gerealiseerd als het bestemmingsplan is voorzien van een ruimtelijk ontwerp. Biomassavergistingsinstallaties kunnen worden toegestaan op bestaande agrarische bouwpercelen van een agrarisch bedrijf als ze voldoen aan de regelgeving zoals die is vermeld in de verordening (Provincie Gelderland, 2015a).

4.3.3 Windvisie Gelderland

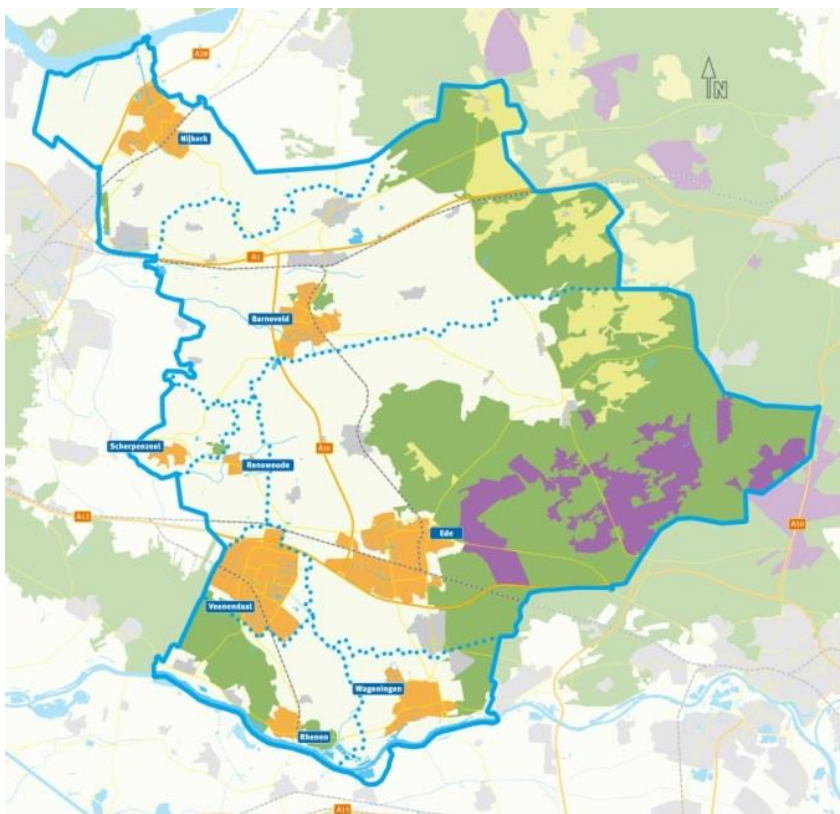
De provincie Gelderland heeft een windvisie vastgesteld (Provincie Gelderland, 2014). Voor 2020 heeft de provincie met de Rijksoverheid afgesproken dat de provincie 230,5 megawatt aan windenergie gaat opwekken (95 windturbines). De provincie wil het liefst dat de windturbines worden gecombineerd met andere functies. Windturbines kunnen bijvoorbeeld bij infrastructuur of bij een bedrijventerrein worden gerealiseerd. Om dit te behalen heeft de provincie aangewezen waar windturbines kunnen komen en waar niet. In figuur 7 staat in het blauw weergegeven dat ten westen van Nijkerk geen solitaire windturbines (alleenstaande windturbines) mogen worden gerealiseerd. Dit gebied is Arkemheen en is bestempeld als een Natura 2000 gebied.

Figuur 7 Geen solitaire windturbines toegestaan (Provincie Gelderland, 2014)

4.4 Regio FoodValley

De regio FoodValley is een samenwerkingsverband van acht gemeenten (Barneveld, Ede, Nijkerk, Renswoude, Rhenen, Scherpenzeel, Veenendaal en Wageningen), waaronder dus ook de gemeente Nijkerk. In figuur 8 is de regio weergegeven. Deze regio kent een bureau. Alle gemeenten leveren ambtenaren voor het uitvoeren van ruimtelijke opgaven. De regio maakt beleid en adviseert overheidsinstellingen. Duurzaamheid is belangrijk voor de regio. Maar de gemeenten uit de regio kennen op dit moment geen gezamenlijke duurzaamheidsdoelstellingen (Regio Foodvalley, z.d.).

Figuur 8 Kaart Regio FoodValley (Gelderland wonen, z.d.)

Regionale energievisie

Voor de regio FoodValley wordt een regionale energievisie gemaakt. Dit project zit nog in de begin fase van het proces. Er is onlangs een plan van aanpak gemaakt om de regionale energievisie te kunnen bewerkstelligen. Als regio wordt gekozen om energieneutraal te zijn in uiterlijk 2050. Deze doelstelling sluit aan bij de doelstelling van de overheid. Energieneutraal is op jaarbasis evenveel energie opwekken als wat er wordt geconsumeerd.

4.5 Deelconclusie

Deelvraag: Welke trends en ontwikkelingen zijn op landelijk en provinciaal niveau zichtbaar in het kader van het borgen van duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling?

Er zijn vele trends en ontwikkelingen op landelijk en provinciaal niveau voor het borgen van duurzaamheid. Het hoofddoel van de Rijksoverheid is dat Nederland in 2050 energieneutraal moet zijn. Dit is een grote opgave waar Nijkerk bij zal aansluiten. Via subsidies en belastingvoordelen gaat de overheid de samenleving stimuleren. De overheid is bezig met het realiseren van de Omgevingswet 2018 waarin duurzaamheid een rol gaat spelen. Naast deze wet wordt er ingezet op duurzaam bouwen. De regelgeving wordt als middel gebruikt. In het bouwbesluit staat dat in 2020 alle gebouwen EPC 0 moeten worden gebouwd. Dit is gunstig voor het duurzaam bouwen in Nijkerk. Daarnaast heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken het Lente-akkoord gesloten ten behoeve van energiezuinige nieuwbouwwoningen. Hieruit is de KopStaart aanpak opgesteld voor het behalen van dit doel. Bij de bestaande bouw valt een winst te behalen ten behoeve van energiebesparing. Flexibele regelgeving voor bestemmingsplannen is een hulpmiddel om dit te kunnen behalen. De stroomversnelling geeft aan hoe de flexibele regelgeving tot stand kan komen. Er kan worden geconcludeerd dat de Rijksoverheid via deze middelen duurzaamheid wil stimuleren bij de burgers, maar ook bij de gemeenten.

Gelderland sluit zich aan bij de Rijksoverheid. Om duurzaam om te gaan met de ruimte heeft de provincie de ladder van duurzaam ruimtegebruik opgezet. Iedere gemeente zal zich moeten houden aan de ladder. Voor de energievoorzieningen kent de provincie de windvisie voor windturbines. Nijkerk zal rekening moeten houden met deze visie als ze zelf een windvisie willen maken. Uit deze gegevens is op te maken dat de provincie zich inzet op duurzaamheid. Tenslotte werkt de gemeente met de regio FoodValley aan een regionale energievisie. Met de regio kan samenwerking plaatsvinden voor het behalen/borgen van de duurzaamheidsambities.

Met deze informatie kan worden gekeken wat de gemeente Nijkerk aan duurzaam beleid heeft. In het volgende hoofdstuk staan daarom de duurzaamheidsambities in het ruimtelijk beleid van de gemeente Nijkerk centraal.

5 Duurzaamheidsambities in het ruimtelijk beleid gemeente Nijkerk

5.1 Inleiding

In de vorige deelvraag is onderzocht welke ontwikkelingen en trends voor duurzaamheid er aanwezig zijn op landelijk, provinciaal en regionaal niveau. Ter verdieping van dit hoofdstuk zijn gesprekken gevoerd met collega's (Janssen & Meijer, 2016). In dit hoofdstuk is beschreven welk beleid er aanwezig is binnen de gemeente Nijkerk op het gebied van duurzaamheid. De gemeente heeft drie belangrijke beleidstukken, namelijk: 'Structuurvisie Nijkerk/Hoevelaken 2030', 'Nijkerk op weg naar CO2 neutraliteit' en 'Woonvisie 2015+'. Daarnaast is gekeken wat de gemeente op dit moment uitvoert op het gebied van duurzaam bouwen en wonen.

In dit hoofdstuk staat de volgende deelvraag centraal: *Op welke wijze zijn duurzaamheidsambities verankerd in het ruimtelijk beleid van de Gemeente Nijkerk en hoe wordt hier uitvoering aan gegeven?*

5.2 Structuurvisie Nijkerk/Hoevelaken 2030

De gemeenteraad van Nijkerk heeft vijf jaar geleden de structuurvisie 2030 vastgesteld. In dit beleidsdocument worden de ambities van Nijkerk beschreven en komt duurzaamheid verschillende keren aan de orde. De structuurvisie kent een paragraaf milieu en duurzaamheid (Gemeente Nijkerk, 2011).

5.2.1 Milieu en duurzaamheid

Nijkerk ziet net zoals andere gemeenten in dat er een klimaatproblematiek aanwezig is. Vanuit de gemeente zal moeten worden gekeken naar de uitstoot van broeikasgassen CO₂, maar de gemeente zal ook klimaatbestendig moeten worden. Om dit te verbeteren worden energiebesparingen en duurzame energie gestimuleerd. Het doel van Nijkerk is om een duurzame gemeente te worden. Nijkerk voelt zich verantwoordelijk om dit doel te behalen. Daarbij ziet de gemeente in om gebruik te maken van het aanwezige instrumentarium. Hierbij kan gedacht worden aan vergunningverlening en handhaving (Gemeente Nijkerk, 2011).

In de structuurvisie staan de volgende opgaven:

- *“de duurzaamheidsthema's maken integraal onderdeel uit van de planvorming;*
- *de duurzaamheidsambities worden vanaf de ontwikkelingsvisie van bouwprojecten vastgesteld;*
- *voor duurzame energie wordt ingezet op bio-energie en in mindere mate op windenergie. Hiervoor wordt actief de samenwerking met de gemeenten in de regio FoodValley gezocht;*
- *de gemeente gaat duurzame relaties aan om haar doelstellingen op het gebied van duurzaamheid te behalen. Duurzame relaties in de eigen organisatie, met haar burgers en bedrijfsleven, met haar buurgemeenten en de andere organisaties;*
- *alle milieuthema's (zoals water, bodem, lucht, geluid) in een zo vroeg mogelijk stadium integraal meenemen in de planologische toetsing/beoordeling voor actualisatie van bestaande en aanvraag van nieuwe ontwikkelingen.”* (Gemeente Nijkerk, 2011, p. 33)

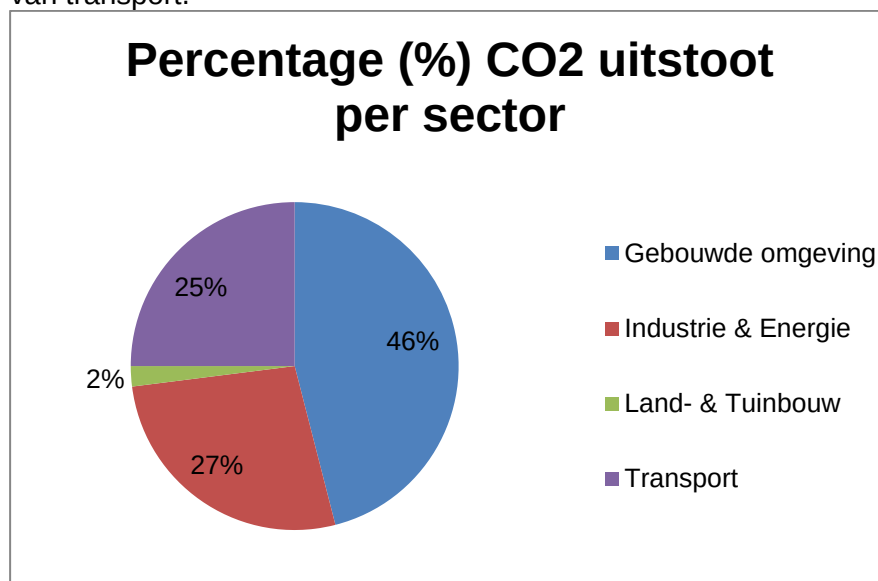
Deze opgaven zullen de komende tijdsperiode richting 2030 worden uitgevoerd. Uit verder onderzoek zal blijken of er gewerkt wordt aan deze opgaven. In bijlage 3 staan de vier concepten: klimaatbestendige gemeente, duurzame gemeente, leefbare gemeente Nijkerk en verantwoordelijke gemeente uitgebreid beschreven.

Vanuit de structuurvisie is voor duurzaamheid het beleidsdocument, 'Nijkerk op weg naar CO2 neutraliteit', gemaakt. Dit document staat uitvoerig beschreven in de volgende paragraaf.

5.3 Nijkerk op weg naar CO2 neutraliteit

'Nijkerk op weg naar CO2 neutraliteit', is een belangrijk beleidsdocument voor duurzaamheid van de gemeente. CO2 neutraal in 2035 daar gaat Nijkerk voor. De gemeente wil dit bereiken door energiebesparing, gebruik duurzame energie, zelf opwekken van duurzame energie, compensatie door aankoop van duurzame energiecertificaten of opslag van CO2. Hierbij wordt uitgegaan van ongeveer 20% energiebesparing, 20% duurzame energieopwekking en 60% compensatie (door windturbines en/of zonnepanelen) (Gemeente Nijkerk, 2012). Dit document is het enige aanwezige document wat geheel is gericht op duurzaamheid. Nijkerk kent op dit moment nog geen windvisie, omdat dit nog een te gevoelig onderwerp is binnen de gemeente. Vanuit de samenleving zijn wel initiatieven om windturbines te realiseren (Janssen & Meijer, 2016). Echter is dit lastig om te faciliteren, omdat binnen de gemeentelijke grenzen nog niet bekend is waar windturbines mogen komen. Het is teleurstellend dat deze initiatieven niet van de grond kunnen komen.

In samenwerking met het bureau Ecofys is onderzocht wat de totale CO2 voetafdruk van Nijkerk is. De gemeente Nijkerk kent een totale CO2 voetafdruk van 330 kton CO2 per jaar. In de onderstaande tabel 1 is te zien wat de CO2 uitstoot is per sector (Gemeente Nijkerk, 2012). Bijna 50% van de uitstoot komt door gebouwen. Er valt nog veel te besparen in de gebouwde omgeving. Ongeveer 27% staat op naam van de industrie en ongeveer 25% is van transport.

Tabel 1 Percentage CO2 uitstoot per sector gemeente Nijkerk (Gemeente Nijkerk, 2012)

De gemeente heeft besloten om samen te werken met haar inwoners, maatschappelijke organisaties, bedrijven en instellingen (Gemeente Nijkerk, 2012). Zij zijn van belang, want Nijkerk geeft zelf al aan dat de rol van de overheid aan het veranderen is. De overheid zal zich meer terugtrekken en meer gaan faciliteren. Er zal meer interactie en participatie plaatsvinden. Om het doel te behalen is er een uitvoeringsprogramma gemaakt.

5.3.1 Uitvoeringsprogramma

Nijkerk wil veel duurzame onderdelen aanpakken en het is van belang dat dit niet ten kosten gaat van het hoofddoel. In de nota staan 20 uitvoeringspunten voor de periode 2013-2016. Deze uitvoeringspunten zijn verdeeld over de drie speerpunten: mobilisatie van de samenleving, overheid faciliteert en feliciteert en meer marktmechanismen (Gemeente

Nijkerk, 2012). De uitvoeringspunten zijn destijds intern gemaakt zonder dat is gekeken naar draagvlak binnen de gemeentelijke organisatie en bij externe partijen. Daarmee is dit document een losstaand document geworden. Het is van belang dat dit bij het komende programma anders wordt aangepakt. Dit is mogelijk, want in 2016 zal een nieuw programma worden opgesteld. Per vier jaar wordt dit gedaan. In paragraaf 5.3.2 staan een aantal uitvoeringspunten en andere werkzaamheden die binnen de gemeente aanwezig zijn. De 20 uitvoeringspunten staan opgesomd in bijlage 4.

5.3.2 Uitvoeringspunten en overige werkzaamheden

Binnen de gemeente Nijkerk wordt een businesscase gemaakt om 30 bestaande woningen energetisch te renoveren. Dit kan door middel van een ESCo (energie service company). De ESCo is een contract tussen de bewoner van de woning en het bedrijf dat de financiering op zich neemt voor het duurzaam renoveren van de woning. Het gaat hierbij om particuliere woningen. Met de financiering kan de woning duurzaam worden gerenoveerd. De energierekening blijft na de renovatie ongeveer hetzelfde per maand (energierekening is lager dan voorheen, maar de bewoners betalen het verschil tussen de energierekening nu en voorheen aan de investeerder, hierdoor wordt de lening afgelost). Uiteindelijk leveren dit duurzamere woningen op en de bewoners betalen hetzelfde bedrag aan energie als voorheen (Egmond, 2016). De woningstichting Nijkerk (WSN) heeft bij de Koetsendijk 12 huurwoningen duurzaam gerenoveerd met subsidie vanuit de provincie (zie figuur 9). Op korte termijn zullen meer woningen volgen.

Figuur 9 Duurzame renovatie WSN huurwoningen, eigen bron

Figuur 10 Zonnepanelen bedrijf van Bieze, eigen bron

Nieuw te vestigen bedrijven worden geïnformeerd over duurzame maatregelen. Daarnaast worden bestaande bedrijven gevraagd wat zij ondernemen aan duurzaamheid. Sommige bedrijven worden bezocht door de gemeente Nijkerk (zie figuur 10).

Zonnepanelen worden in Nijkerk gestimuleerd. Dit gebeurt door het faciliteren van collectieve inkoop van zonnepanelen. Hierbij kun je met een groep zonnepanelen inkopen tegen een lagere inkoopprijs. Daarnaast wordt ook gedacht om gemeentelijke daken te leasen aan huishoudens binnen de gemeente. Door initiatiefnemers is zelfs 'Zon op Nijkerk' (site) opgericht. Zon op Nijkerk is opgericht met als doel dat iedereen energie kan op wekken uit de zon (Zon op Nijkerk, z.d.). De gemeente heeft zich hierbij aangesloten.

Om de burgers en de markt beter te benaderen is de site 'WijNijkerk' opgericht. WijNijkerk is een campagne om duurzame initiatieven te stimuleren. Deze campagne wordt uitgevoerd door een groot aantal partners binnen de gemeente. Deze site is een platform waar bewoners ideeën kunnen aanbrengen op het gebied van duurzaamheid (WijNijkerk, z.d.).

Er is binnen de gemeente geen fulltime medewerker voor duurzaamheid. De thema's van duurzaamheid zijn daardoor intern verdeeld over de collega's. Deze medewerkers hebben een eigen onderdeel van duurzaamheid in zijn/haar portefeuille. Hierdoor is duurzaamheid verspreid over de verschillende vakgebieden binnen de gemeente. Zo wordt in de woonvisie van Nijkerk ingegaan op duurzaamheid in de woningbouw. In de volgende paragraaf staat dit uitvoerig beschreven.

5.4 Woonvisie 2015+

De woonvisie geeft een richting op het gebied van wonen in Nijkerk. De visie gaat over de woningbouw en over de kwaliteit van de woningen. Het beleid kent een lange termijn ambitie richting 2030. Er wordt verwacht dat in de periode naar 2030 nog ongeveer 3000 woningen zullen worden gerealiseerd binnen de gemeente Nijkerk (Gemeente Nijkerk, 2015b).

Voor de periode 2015-2020 zijn vier opgaven opgesteld. Eén van deze opgaven is, *"Aandacht voor de kwaliteit van bestaande woningen en woonomgeving."* (Gemeente Nijkerk, 2015b) De kwaliteit van bestaande woningen is een verantwoording van de bewoners zelf. De gemeente zal in deze opgave de faciliterende rol aannemen. Nijkerk wil het thema duurzaamheid faciliteren door middel van voorlichting te geven en de vraag van inwoners met het aanbod van het bedrijfsleven samen te brengen (Gemeente Nijkerk, 2015b).

4. Aandacht voor de kwaliteit van bestaande woningen en woonomgeving

Doel	Onze rol	Welke rol verwachten wij van onze partners	Gemeentelijke inzet
Meer investeringen in woningkwaliteit (duurzaamheid)	Actief faciliteren, o.a. door projecten energetisch renoveren en zonne-energie	Stimuleren, o.a. door te investeren in de woningen.	Gemiddelde ambtelijke capaciteit en budget Klimaatbeleidsplan
Meer investeringen in woningkwaliteit (levensloopbestendig)	Actief faciliteren, o.a. door campagne Woonbewust	Stimuleren, o.a. door te investeren in de woningen.	Gemiddelde ambtelijke capaciteit en € 20.000 voor de campagne Woonbewust

Figuur 11 Uitvoering opgave kwaliteit bestaande woningen en woonomgeving (Gemeente Nijkerk, 2015b)

Deze opgaven zullen de komende periode moeten worden uitgevoerd. De opgaven voor duurzaamheid staan vermeld in de bovenstaande figuur 11. In deze tabel staat per doel van de opgave weergegeven welke rol de gemeente zal gaan aannemen. Het is opmerkelijk dat de gemeente zich al inzet op de rollen actief faciliteren en stimuleren. Daarnaast staat er wat wordt verwacht van de partners en hoe de gemeente zich inzet om het doel te behalen.

Voor de nieuwbouwwijk Doornsteeg zal de gemeente hoge eisen stellen voor de EPC (energie prestatie coëfficiënt). Hiermee wil de gemeente een voorbeeld zijn voor de ontwikkelaars die op andere locaties binnen de gemeente ontwikkelen (Gemeente Nijkerk, 2015b).

5.5 Duurzaam bouwen en wonen

De gemeente kent momenteel geen apart beleidsdocument op het gebied van duurzaam bouwen en wonen. Per bouwproject wordt op dit moment gekeken wat aan duurzaamheid kan worden toegepast. Bij de wijk Corlaer is nagedacht over duurzaamheid. In de nieuw te realiseren woonwijk Doornsteeg is duurzaamheid een groot thema dat wordt meegenomen in de ontwikkeling van de wijk. Ter verdieping van deze paragraaf is er intern gesproken met een collega die gespecialiseerd is op het gebied van omgevingsvergunningen (Post, 2016). In bijlage 5 staat de uitwerking van het gesprek.

5.5.1 Woonwijk Corlaer

Voor de woonwijk Corlaer is destijds de woonkeur gebruikt voor de te ontwikkelen woningen (Post, 2016). Woonkeur is een nationaal certificaat voor de woontechnische kwaliteit van nieuwbouwwoningen. Er worden eisen gesteld op het gebied van toegankelijkheid, veiligheid en de gebruikskwaliteit. Met als doel de levensloopbestendigheid van een woning te waarborgen (Woonkeur, z.d.). Met de woonkeur wilde de gemeente dit bereiken. De start van de bouw van deze wijk begon rond de jaren 90 en is onlangs afgerond. In figuur 12 is te zien (rode contour) waar deze wijk zich bevindt.

Figuur 12 Woonwijk Corlaer (Bing, 2016)

5.5.2 Woonwijk Doornsteeg

Intern is gesproken met de projectleider van Doornsteeg ter verdieping van deze subparagraaf. (Steenbergen, 2016). In bijlage 6 staat de uitwerking van het gesprek. De nieuwbouwwijk Doornsteeg zal in de komende jaren worden gerealiseerd. Het gaat om een wijk met ongeveer 1200 woningen. Ongeveer 75% van de grond is in eigendom van de gemeente. In figuur 13 is te zien waar de nieuwbouwwijk zal worden gerealiseerd (rode contour). In de woonvisie is aangegeven dat de gemeente voor de nieuwbouwwijk Doornsteeg hoge eisen gaat stellen aan de EPC van de woningen. Deze eis zal ook worden uitgevoerd. Om tot een duurzame wijk te komen heeft de gemeente in samenwerking met Grontmij een duurzaamheidsvisie gemaakt (Visie op duurzaam Doornsteeg) (Grontmij, 2014). In deze duurzaamheidsvisie is vastgesteld dat Doornsteeg CO₂ neutraal en gasloos moet zijn. Er kan een uitzondering worden gemaakt op de randvoorwaarde gasloos, indien groengas kan worden toegepast. In de woonwijk wordt gekeken naar energievoorzieningen als biogas en zonnepanelen. Om deze doelstellingen te behalen moeten drie stappen worden doorlopen, namelijk: reduceer de energievraag, toepassen van energie en de restante energie zo efficiënt en schoon mogelijk invullen. Dit wordt ook wel de trias energetica genoemd. EPC 0 en het GPR gebouw zijn twee belangrijke duurzame toepassingen in deze woonwijk.

Figuur 13 Te realiseren woonwijk Doornsteeg (Bing, 2016)

Proces voor het behalen van duurzaamheid in Doornsteeg

EPC 0 bouwen is voor Doornsteeg een grote duurzaamheidsambitie. Op dit moment zijn ontwikkelaars verplicht om EPC 0,4 te bouwen en in 2020 moeten ontwikkelaars EPC 0 bouwen. Dit staat vermeld in het bouwbesluit (paragraaf 4.2.2). De gemeente Nijkerk wil dat alle gebouwen in Doornsteeg EPC 0 worden gebouwd. De ontwikkelaar zal het plan bij de gemeente moeten indienen met EPC 0 woningen. Zijn de gebouwen niet EPC 0 dan kiest de gemeente voor een andere ontwikkelaar. Wettelijk kunnen de ontwikkelaars later in het proces onder de EPC 0 uitkomen en EPC 0,4 gaan bouwen. Ontwikkelaars kunnen omgevingsvergunningen indienen met woningen van EPC 0,4. Publiekrechtelijke regelgeving (in deze situatie het bouwbesluit) staat namelijk boven privaatrechtelijke regels of contracten. Deze situatie kan worden voorkomen door slim te puzzelen en te onderhandelen. De ontwikkelaars kunnen beter EPC 0 bouwen. Hiermee voorkomen ze dat de bewoners worden bedrogen die al een woning hebben gekocht. De gemeente Nijkerk wil in de toekomst niet meer samenwerken met deze ontwikkelaar. Dit schaadt het imago van de ontwikkelaar. De gemeente onderhandelt ook met de ontwikkelaars die zelf een grondpositie hebben. Zo geeft de gemeente bijvoorbeeld een stukje grond wat de ontwikkelaar mag ontwikkelen als ze EPC 0 gaat bouwen. Een onafhankelijke partij zal bij oplevering steekproefsgewijs controleren of de woningen EPC 0 zijn gebouwd (Steenbergen, 2016).

GPR gebouw

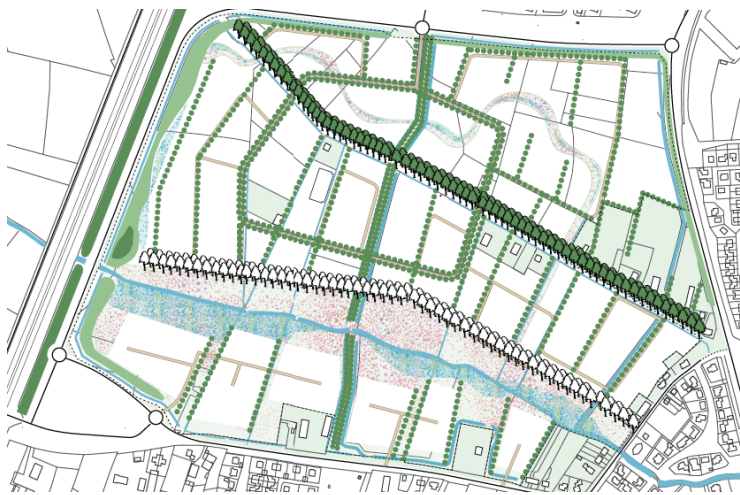
In plaats van de woonkeur die destijds is gebruikt voor de wijk Corlaer is voor Doornsteeg gekozen voor het instrument GPR gebouw. Met het GPR gebouw (gemeentelijk praktijk richtlijn) wordt de duurzaamheid van bestaande bouw en nieuwbouw gemeten. Dit wordt tevens gedaan tijdens de vier fasen beleid, ontwerp, realisatie en renovatie. Duurzaamheid wordt berekend in een vijftal thema's, namelijk: energie, milieu, gezondheid, gebruikskwaliteit en toekomstwaarde. Bij het instrument GPR gebouw bepaalt de gemeente zelf een cijfer per thema waaraan een ontwikkelaar moet voldoen (Nozeman, Handboek Projectontwikkeling Studenteneditie, 2010a, pp. 187-188). Een zes voldoet aan de regelgeving van het bouwbesluit. De ontwikkelaar kan zelf bepalen hoe dit cijfer wordt behaald. In bijlage 7 staan

de vijf thema's kort beschreven en er staat een voorbeeld van de score van een GPR gebouw (GPR gebouw, z.d.).

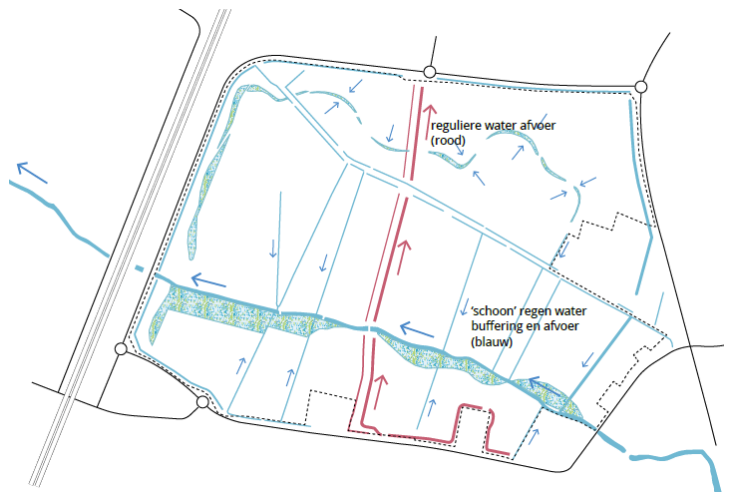
Duurzaamheid omvat bij het ontwikkelen van gebouwen meer dan het alleen maar ontwikkelen van energiezuinige gebouwen. Het gaat dus bijvoorbeeld ook om het milieuklimaat in een gebouw. Als het milieuklimaat van een gebouw niet voldoende is dan kunnen gebruikers ziek worden. Kijk maar naar de Amersfoortse Vinex-wijk Vathorst. Bij deze nieuwbouwwoningen zijn destijds energiezuinige ventilatiesystemen geplaatst. Er is toen niet gecontroleerd of de woningen goed waren opgeleverd. Met als gevolg dat destijds honderden mensen chronisch ziek zijn geworden (Zembla, 2008). Een gebouw kan dan nog zo energiezuinig zijn, als het milieuklimaat niet goed is dan zal niemand er prettig werken of wonen.

Duurzame inrichting Doornsteeg

Duurzaamheid bestaat ook uit klimaatadaptatie. Klimaatadaptatie is het aanpassen aan de klimaatverandering. Er wordt geaccepteerd dat het klimaat gaat veranderen (temperatuurstijging, heftige regenbuien, etc.). Om hierop in te spelen zullen ruimtelijke ingrepen moeten plaatsvinden voor bijvoorbeeld het opvangen van water. Deze maatregelen zijn zichtbaar en niet zichtbaar. In de nieuwe wijk Doornsteeg wordt op een slimme manier hier aandacht aan besteed. In het masterplan Doornsteeg zijn deze maatregelen terug te lezen (Gemeente Nijkerk, 2014). Voor Doornsteeg is een groen- en waterstructuur gemaakt. In de onderstaande figuren 14 en 15 staat dit weergegeven.

Figuur 14 Groenstructuur Doornsteeg (Gemeente Nijkerk, 2014)

Figuur 15 Waterstructuur Doornsteeg (Gemeente Nijkerk, 2014)

5.5.3 Zelf initiatief ontwikkeling vs faciliteren ontwikkeling

Het verschilt per project of duurzaamheid kan worden meegenomen. Dit heeft te maken met de rol van de gemeente. Daarnaast heeft Nijkerk niet in alle projecten een eigen grondpositie. Als de gemeente zelf initiatief neemt dan heeft de gemeente vaak de grondpositie helemaal/grotendeels in handen. Dit is zichtbaar bij de nieuwbouwwijk Doornsteeg. Door deze grondpositie heeft de gemeente een belangrijke positie. Hierdoor kunnen er makkelijker duurzame randvoorwaarden worden doorgevoerd.

Nijkerk faciliteert ook projecten waarbij de gemeente geen/weinig grondpositie heeft. Dit zijn voornamelijk binnenstedelijke projecten. Hierdoor heeft de gemeente minder ruimte om te onderhandelen. Daardoor is het lastiger dat duurzaamheid een onderdeel uitmaakt van het project. Een voorbeeld is het project 'Bijenvlucht' in Hoevelaken. Bij deze ontwikkeling zullen waarschijnlijk 66 woningen worden gerealiseerd (Ruimtelijke plannen, 2015a). De gemeente had geen grondpositie bij deze binnenstedelijke ontwikkeling. Uiteindelijk is duurzaamheid minder tot uiting gekomen in dit project.

5.5.4 Duurzame regelgeving bestemmingsplannen

In de nieuwe bestemmingsplannen van de gemeente Nijkerk worden verscheidene regels opgenomen ten behoeve van duurzaamheid.

Duurzaam bouwen en duurzame energievoorzieningen

In het vorige hoofdstuk is de stroomversnelling geformuleerd (paragraaf 4.2.4). De gemeente Nijkerk past de stroomversnelling toe in de regelgeving van de bestemmingsplannen. Deze regels zijn voor het afwijken in maten en afmetingen voor het verduurzamen van gebouwen (Ruimtelijke plannen, 2015b).

In het ontwerpbestemmingsplan buitengebied van de gemeente Nijkerk staan regels ten behoeve van duurzame energievoorzieningen. Namelijk regels over zonnepanelen (zonnecollectoren). Deze regels zijn terug te vinden bij de bestemmingen agrarisch, bedrijf en wonen (Ruimtelijke plannen, 2016). De regels over duurzaamheid staan uitgebreid beschreven in bijlage 8.

5.6 Deelconclusie

Deelvraag: Op welke wijze zijn duurzaamheidsambities verankerd in het ruimtelijk beleid van de Gemeente Nijkerk en hoe wordt hier uitvoering aan gegeven?

De gemeente Nijkerk heeft in verschillende beleidstukken duurzaamheid verankerd. In de structuurvisie staan duurzame opgaven. Uit onderzoek is gebleken dat niet alle opgaven eenvoudig kunnen worden uitgevoerd. Er staat vermeld dat de duurzaamheidsambities vanaf de ontwikkelingsvisie van bouwprojecten moeten worden vastgesteld. Bij projecten waarbij de gemeente geen grondpositie heeft is het lastig om duurzaamheid in op te nemen. De onderhandelingspositie is in deze situatie minder dan wanneer de gemeente zelf grondpositie heeft. Bij de nieuwbouwwijk Doornsteeg wordt deze opgave wel behaald onder andere doordat de grond grotendeels in bezit is van Nijkerk. In deze wijk moeten de woningen EPC 0 worden gebouwd. Daarnaast wordt het instrument GPR gebouw gebruikt voor de ontwikkeling. Het is positief dat de gemeente inzet op het duurzaam ontwikkelen van Doornsteeg.

Vanuit de structuurvisie is het beleidsstuk, 'Nijkerk op weg naar CO2 neutraliteit', opgesteld. Nijkerk wil in 2035 CO2 neutraal zijn en dit is sneller dan de Rijksoverheid, wat positief is. Om deze doelstelling te behalen maakt de gemeente per vier jaar een uitvoeringsprogramma. Het uitvoeringsprogramma/de duurzaamheidsonderwerpen zijn verdeeld over de medewerkers van de gemeente. Voor duurzaamheid is namelijk geen fulltime medewerker aanwezig. Destijds is het uitvoeringsprogramma gemaakt zonder dat er is gekeken naar draagvlak (intern en extern). Naast dit document is de woonvisie van belang voor het duurzaam maken van de woningen. In de woonvisie wordt ingegaan op het bouwen van energiezuinige woningen en energetisch renoveren. Dit wil de gemeente behalen door actief te faciliteren. De regelgeving van de bestemmingsplannen wordt aangepast om duurzame initiatieven sneller en beter te kunnen faciliteren. Voor duurzame energievoorzieningen kent Nijkerk geen beleid. Zo heeft Nijkerk op dit moment nog geen windvisie.

Het is uit onderzoek gebleken hoe en op welke manier de gemeente Nijkerk haar duurzaamheidsambities borgt. Als gemeente zal je ook moeten kijken hoe andere gemeenten duurzaamheid borgen. Van elkaar kan namelijk worden geleerd. Daarom is de informatie uit dit hoofdstuk cruciaal voor het vervolg van het onderzoek. In hoofdstuk 6 is gekeken hoe drie andere gemeenten duurzaamheid hebben geborgd.

6 Duurzaamheid in andere gemeenten

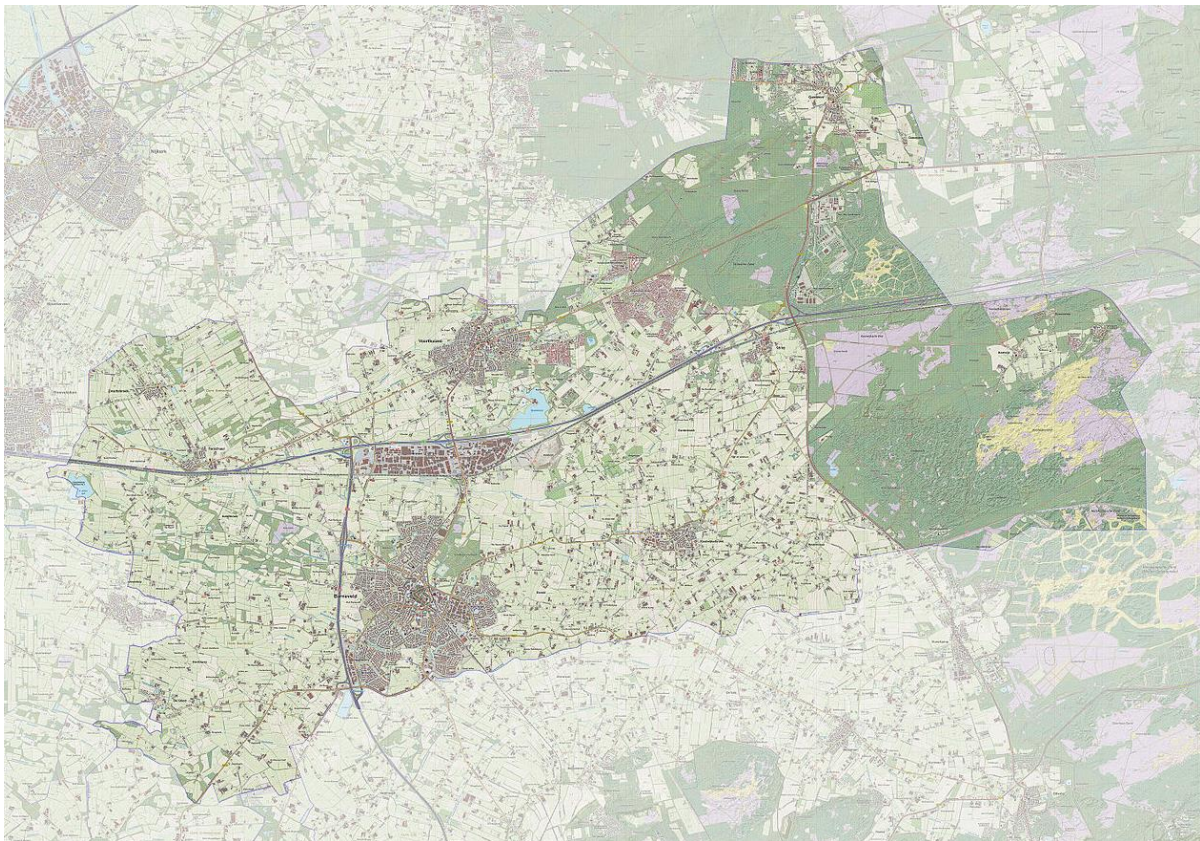
6.1 Inleiding

Door de beantwoording van de vorige deelvraag is duidelijk geworden hoe duurzaamheid is vormgeven in de gemeente Nijkerk. Deze informatie zal worden betrokken in de beantwoording van de deelvraag van dit hoofdstuk. Voor de beantwoording van deze deelvraag is gekeken naar de gemeenten: Barneveld, Amersfoort en Tilburg. Deze gemeenten verschillen qua omvang en het aantal inwoners. Per gemeente is gekeken wat de duurzaamheidsambities zijn en hoe dit wordt geborgd/uitgevoerd in de ruimtelijke ontwikkeling.

In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de deelvraag: *Hoe borgen andere gemeenten hun duurzaamheidsambities in ruimtelijke ontwikkelingen en waarin verschilt hun aanpak met die van Nijkerk?*

6.2 Gemeente Barneveld

De gemeente Barneveld is een gemeente in de provincie Gelderland en grenst aan de gemeente Nijkerk. Barneveld is qua inwoners ongeveer even groot als de gemeente Nijkerk. Het inwoneraantal is ruim 55.000. Barneveld is benaderd, omdat in deze gemeente net zoals in de gemeente Nijkerk veel ruimtelijke ontwikkelingen plaatsvinden. In figuur 16 is de grote van de gemeente te zien.

Figuur 16 Kaart gemeente Barneveld (Aalst, Gem. Barneveld, 2015b)

Bij de gemeente Barneveld heeft een gesprek plaatsgevonden met de desbetreffende ambtenaar duurzaamheid. In bijlage 9 staat de totale uitwerking van het gesprek (Knol, 2016). De belangrijkste uitkomsten uit het interview staan vermeld in deze paragraaf.

6.2.1 Beleid

De gemeente Barneveld heeft onlangs een energievisie opgesteld. Dit is de energievisie, 'Investeren in Barneveldse bronnen' (Gemeente Barneveld, 2015). Deze visie kent een looptijd van 2015-2020 en heeft als doel om in 2020 tot 20% duurzame energie op te wekken. Ieder jaar wil de gemeente ook 2% energiebesparing. Uiteindelijk is het einddoel om in 2050 net zoveel duurzame energie op te wekken als te gebruiken. Barneveld denkt bij het opwekken van duurzame energie aan windenergie (windvisie Barneveld), energie uit biomassa, bodemenergie en zonne-energie. De gemeente blijft groeien en daardoor neemt het aantal woningen toe. Bij de nieuwbouwwoningen wordt rekening gehouden om deze woningen energiezuiniger te ontwikkelen. Voor de bestaande gebouwde omgeving wordt het traject energetische renoveren toegepast om gebouwen energiezuiniger te maken. In de woonvisie komt duurzaam bouwen en wonen terug. Voor nieuwbouwprojecten zal worden gekeken naar het instrument GPR gebouw (Gemeente Barneveld, 2010). Deze doelstellingen en ambities wil Barneveld behalen. Daarom heeft de gemeente Barneveld net zoals Nijkerk een uitvoeringsprogramma gemaakt.

6.2.2 Uitkomsten interview

Gemeente Barneveld legt de focus op een aantal duurzaamheidsonderdelen. De gemeente kan wel alles uitvoeren, maar daardoor kan het doel uit het oog worden verloren. Om duurzaamheid te borgen is het van belang dat de medewerkers in de gemeente bewust worden over wat duurzaamheid betekent voor hun vakgebied. Nu is vooral te zien dat duurzaamheid bij projecten minder zwaar meewegen dan bijvoorbeeld landschap. Hierdoor kan een duurzaamheidsinitiatief niet doorgaan als het landschappelijk niet mogelijk is (Knol, 2016).

Duurzaamheidsmaatregelen

De bestaande woningbouw moet in de gemeente Barneveld duurzamer worden. In de regio FoodValley, waarin Barneveld en Nijkerk onder vallen, is energetisch renoveren aan de orde. Daarnaast worden door Barneveld de VvE's (vereniging van eigenaren) benaderd om te kijken wat er mogelijk is voor het duurzaam ontwikkelen van gebouwen. De bewoners worden geïnformeerd over duurzaamheid en de gemeente probeert de bewoners te overtuigen om duurzamer te worden. Er zijn zelfs duurzaamheidsambassadeurs die rondgaan in de wijken.

Om duurzaamheid nog verder in de samenleving te krijgen is de denktank Klimaat & Duurzaamheid opgericht. De denktank is een groep van ondernemers die naast hun bedrijf en werk willen meewerken en denken aan een duurzame gemeente Barneveld.

Binnen de gemeente wordt gezocht naar plekken voor energievoorzieningen. Er wordt gedacht aan windturbines, zonnepanelen, biogas en warmte-koudeopslag (WKO). Hierbij zoekt de gemeente ook samenwerking met de industrie. Voor de windturbines heeft Barneveld zelfs een windvisie opgesteld.

De Rijksoverheid

De Rijksoverheid zou duurzaamheid moeten borgen door randvoorwaarden te stellen over duurzaamheid. Dit zou moeten gelden voor alle gemeenten in Nederland. Daarnaast is een oplossing om duurzame initiatieven te stimuleren door de leges voor duurzame initiatieven af te schaffen. Voor bewoners kan het een drempel zijn om naar de gemeente te gaan in verband met de leges (vergoedingen voor diensten of administratieve handelingen gemeente) die moeten worden betaald.

Ontwikkelaars

De gemeente Barneveld merkt dat bouwbedrijven en ontwikkelaars zelf niet met duurzame maatregelen komen. Dit heeft grotendeels te maken met de onzekerheid van duurzame innovaties. Daarnaast spelen de financiën een belangrijke rol. Extra investeringen betekent

immers minder winst. Sommige ontwikkelaars streven wel om duurzaam te bouwen, maar willen dit niet vastleggen.

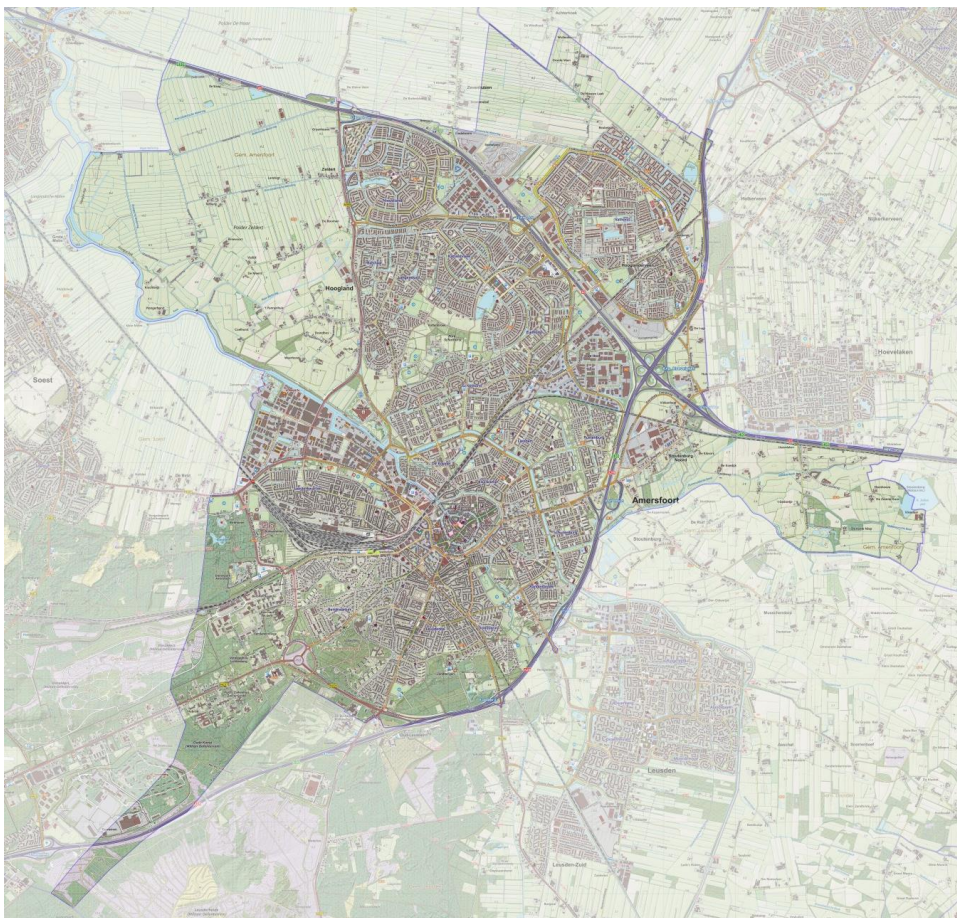
6.2.3 Verschil in aanpak

De gemeente Barneveld is vergelijkbaar met de gemeente Nijkerk. Barneveld en Nijkerk zitten in de regio FoodValley en zoeken naar oplossingen en kansen om een duurzame gemeente te worden. In het borgen van duurzaamheid is op dit moment geen groot verschil aanwezig tussen de gemeenten. De belangrijkste verschillen die zijn opgedaan ten behoeve van de gemeente Nijkerk zijn:

- Barneveld legt de focus op een aantal duurzaamheidsonderwerpen, terwijl Nijkerk veel van duurzaamheid wil oppakken. Je kunt als gemeente heel veel onderwerpen oppakken, maar dit mag niet ten kosten gaan van het hoofddoel.
- Barneveld kent medewerkers die fulltime werken aan duurzaamheid. Nijkerk heeft geen fulltime medewerker duurzaamheid.
- De gemeente Barneveld kijkt naar windenergie en heeft een windvisie. Op dit moment ligt dit in Nijkerk stil.

6.3 Gemeente Amersfoort

Amersfoort is benaderd, omdat deze stad meer inwoners (150.000) heeft dan Nijkerk. In figuur 17 is de grote van de gemeente te zien. Daarnaast heeft deze gemeente ook te maken met ruimtelijke ontwikkelingen. Amersfoort ligt in de provincie Utrecht en is een grensgemeente van Nijkerk. In de afgelopen jaren is de wijk Vathorst ontwikkeld waar duurzaamheid hoog in het vaandel stond. In 2016 heeft Amersfoort het 'Duurzaam Bouwen Award' gewonnen. Dit award is uitgereikt voor de verduurzaming van de bestaande voorraad gebouwen (Gemeente.nu, 2016).

Figuur 17 Kaart gemeente Amersfoort (Aalst, Gem. Amersfoort, 2015a)

Ter verdieping heeft er een gesprek plaatsgevonden bij de gemeente Amersfoort met de ambtenaar milieu adviseur duurzaam bouwen. In bijlage 10 staat de totale uitwerking van het gesprek (Krzystanek, 2016). De belangrijkste uitkomsten uit het interview staan vermeld in deze paragraaf.

6.3.1 Beleid

Amersfoort wil in 2030 CO2 neutraal zijn. Daarom wil de gemeente in 2020 minimaal 14% duurzame energie opwekken. In de 'Toekomstagenda Milieu 2014-2020' staat dat de gemeente dit wil bereiken door samen te werken met bewoners en bedrijven. Energiebesparing, duurzame energieopwekking en samenwerking met bedrijven is van belang. De gemeente zal de initiatieven in de stad gaan faciliteren (Gemeente Amersfoort, 2013). Naast de toekomstagenda kent de gemeente ook vijf duurzame stromingen die staan geformuleerd in Toekomstbeeld Gemeente Amersfoort. Dit zijn de stromen: materialen, energie, natuur, mobiliteit en voedsel. Amersfoort wil het sloopmateriaal opnieuw inzetten bij nieuwe bouwprojecten. Voor energie wil de gemeente zorgen dat de gebouwen geen energierekening meer hebben. De energie zal binnen de gemeente zelf worden geproduceerd of komt van hernieuwbare energiebronnen (Gemeente Amersfoort, z.d.). Belangrijk beleid voor de woningen is de woonvisie. In de woonvisie is sprake van levensloopgeschikt, duurzaam en toekomstbestendig bouwen. Deze visie kan jaarlijks worden aangepast. Amersfoort kent ontwerpvereisten en gebruikt het GPR instrument. Daarnaast wil Amersfoort voor nieuwbouw 10% lagere EPC realiseren dan de norm in het bouwbesluit (Gemeente Amersfoort, 2011).

Binnen de gemeente Amersfoort zijn verschillende platforms als, Amersfoort duurzame stad (regio Amersfoort kennisdeling en samenwerking), Platform Amersfoort duurzaam (kennisdeling organisaties en gemeente) en 033Energie (woningen gebouwen energiezuiniger maken) aanwezig.

6.3.2 Uitkomsten interview

Organisatie duurzaamheid

Bij de gemeente is een programmamanager duurzaamheid aanwezig. De manager bewaakt het overzicht van duurzaamheid (wat is uitgevoerd en wat nog moet worden uitgevoerd). De afdelingen in een gemeente moeten goed op elkaar zijn afgestemd. De medewerkers moeten van elkaar weten wie wat doet aan duurzaamheid. Deze afstemming zorgt voor minder belemmeringen. Dit scheelt uiteindelijk tijd en geld (Krzystanek, 2016).

De gemeente Amersfoort is nu ook begonnen met een projectteam voor de nieuwe Omgevingswet. Er wordt gekeken of duurzaamheid kan worden opgenomen in de omgevingsvisie en omgevingsplan.

Duurzame energie

Duurzame energie is de nieuwe vorm van energieopwekking. Amersfoort laat door een externe partij onderzoeken waar in de gemeente duurzame energievoorzieningen kunnen komen (windturbines en zonneweiden). Vanuit de samenleving zijn initiatieven die op dit moment nog niet kunnen worden gerealiseerd, aangezien nog niet bekend is waar in de gemeente deze initiatieven kunnen worden gerealiseerd.

De gemeentelijke gebouwen wil de gemeente duurzamer maken. Hierbij kan gedacht worden aan het zwembad, maar ook aan het stadhuis. Op het stadhuis liggen zonnepanelen. De burgers kunnen in de hal van het stadhuis, door middel van een bord (zie figuur 18), zien hoeveel energie de zonnepanelen opleveren. Hiermee laat de gemeente zien dat zij zelf ook initiatief neemt.

Figuur 18 Bord zonne-energieopwekking, eigen bron

Voor de bestaande gebouwen heeft de gemeente de organisatie '033Energie' opgericht. In de loop der tijd is de gemeente uit deze organisatie gestapt en heeft het overgelaten aan de markt. Amersfoort stimuleert en faciliteert 033Energie nog wel. Deze organisatie zorgt voor oplossingen om een woning of gebouw energiezuiniger te maken.

Samenleving stimuleren

Als gemeente moet je de samenleving wel stimuleren. Daarom heeft Amersfoort het toekomstfonds opgericht. Bij het toekomstfonds kunnen bewoners en bedrijven duurzame ideeën aanleveren. De beste ideeën krijgen een subsidie voor het uitvoeren van het duurzame plan. Het budget is in 2016 €200.000 en een plan kan maximaal €50.000 krijgen. Naast het toekomstfonds bestaan binnen de gemeente verschillende subsidieregelingen (duurzaamheidslening).

Rol gemeente

Bij ruimtelijke ontwikkelingen neemt Amersfoort vaak de faciliterende rol. Maar Amersfoort heeft wel een inspanningsplicht voor duurzaamheid. Het is de bedoeling dat de gemeente ook gaat stimuleren. De initiatieven vanuit de samenleving moeten worden gefaciliteerd.

Projecten ruimtelijke ontwikkeling

Amersfoort hanteert bij projecten geen actief grondbeleid meer. De grondpositie ligt nu voornamelijk bij de ontwikkelaars. De wijk Vathorst was de laatste grote wijk waarbij de gemeente actief grondbeleid hanteerde. De gemeente faciliteert en stimuleert nu de projecten. In de beginfase wordt duurzaamheid aangekaart in de gesprekken met de initiatiefnemer. Hiermee wil Amersfoort de ontwikkelaars stimuleren duurzaamheid mee te nemen in de ontwikkeling.

Binnen de gemeente Amersfoort is een haalbaarheidsteam. In dit team zitten verschillende expertises als verkeer, landschap en ook duurzaamheid. Per initiatief wordt gekeken of dit haalbaar is en hoe de gemeente hiernaar kijkt. Net zoals bij de projecten wordt hier in een vroeg stadium geprobeerd duurzaamheid aan de orde stellen.

6.3.3 Verschil in aanpak

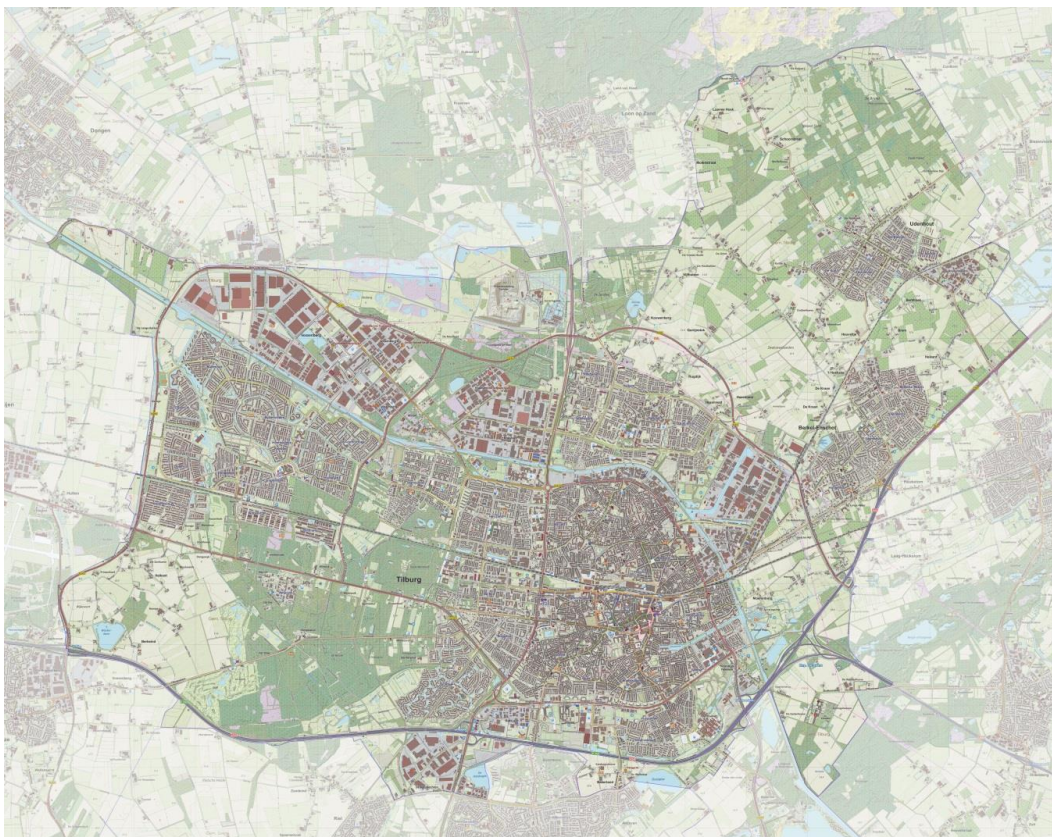
De gemeente Amersfoort is in vergelijking met de gemeente Nijkerk verder op weg op het gebied van duurzaamheid. Daarbij voornamelijk in de rol faciliteren. De aanpak verschilt

daardoor tussen de gemeenten. De belangrijkste punten waar de gemeente Nijkerk wat mee zou kunnen voor het borgen van duurzaamheid, staan hieronder opgesomd:

- Amersfoort brengt in een vroeg stadium duurzaamheid onder de aandacht. Dit gebeurt onder andere in het haalbaarheidsteam.
- De gemeente kent geen actief grondbeleid meer. Ze laten de ontwikkelingen over aan de markt. Per project zal in de beginfase duurzaamheid worden aangekaart.
- De gemeente Amersfoort kent een aantal medewerkers wat fulltime aan duurzaamheid werkt. Het kent zelfs een manager duurzaamheid. In Nijkerk is geen medewerker aanwezig die fulltime aan duurzaamheid werkt.
- Amersfoort stimuleert duurzame initiatieven door middel van het toekomstfonds. Een aantal initiatieven krijgt een financiële bijdrage van de gemeente.
- De gemeente Amersfoort heeft de organisatie '033Energie' opgericht voor het duurzaam renoveren van woningen.
- Amersfoort onderzoekt waar in de gemeente duurzame energievoorzieningen kunnen komen (zonneweiden, windturbines). Op dit moment ligt in Nijkerk stil waar bijvoorbeeld windturbines kunnen komen.
- Het stadhuis beschikt over zonnepanelen. Hierdoor toon je aan de burger dat de gemeente zelf initiatief neemt aan duurzame energieopwekking. Nijkerk heeft op dit moment nog niets gedaan aan duurzaamheid op het stadhuis. Dit komt doordat de gemeente nog niet weet of ze gaan verhuizen of renoveren. Hierover moet nog een besluit worden genomen. Wel is Nijkerk bezig met het verduurzamen van andere gemeentelijke gebouwen.

6.4 Gemeente Tilburg

De gemeente Tilburg is een gemeente in Noord-Brabant en kent een inwoneraantal van ruim 200.000. In figuur 19 is de ligging van de gemeente te zien.

Figuur 19 Kaart gemeente Tilburg (Aalst, Gem. Tilburg, 2015d)

Tilburg is benaderd, omdat de gemeente bekend staat in het bouwen van levensloopbestendige woningen en hieruit is toentertijd het GPR gebouw ontwikkeld met W/E adviseurs. GPR gebouw wordt op dit moment gebruikt in Nijkerk voor de nieuwbouwwijk Doornsteeg. In 2010 is Tilburg uitgeroepen tot de meest klimaatvriendelijke gemeente van Nederland (Omroep Brabant, 2010). Tilburg is verder een gemeente waar veel ruimtelijke ontwikkelingen plaatsvinden.

Er heeft een gesprek plaatsgevonden bij de gemeente Tilburg met ambtenaar stadsplanner huisvesting en zorg. In bijlage 11 staat de totale uitwerking van het gesprek (Brummelstroete, 2016). De belangrijkste uitkomsten staan vermeld in deze paragraaf.

6.4.1 Beleid

De gemeente Tilburg staat bekend om de hoeveelheid levensloopbestendige woningen. Hier is de gemeente Tilburg vanaf 2001 mee begonnen. In de periode 2004-2010 zijn van de nieuwbouwwoningen bijna 36% levensloopbestendig of semi - levensloopbestendig gebouwd. Levensloopbestendig bouwen kent verschillende soorten vormen. In tabel 2 staat dit weergegeven (Gemeente Tilburg, 2009b). Uit deze beweging is uiteindelijk ook het instrument GPR gebouw voortgevloeid. Het GPR gebouw wordt nu door vele gemeenten en bedrijven gebruikt.

Soorten woningen	Percentage (%)
Totale woningbouw	100
Bezoekbaarheid (basiseis)	100
Levensloopbestendig/nultreden	33,4
Semi - levensloopbestendig	2,6

Tabel 2 Levensloopbestendige nieuwbouwwoningen 2004-2010 Tilburg (Gemeente Tilburg, 2009b)

De gemeente Tilburg wil in 2045 klimaatneutraal en klimaatbestendig zijn. Het programma gaat over mitigatie en adaptatie. Daarbij willen ze in 2020 al 30% klimaatneutraal zijn. (Gemeente Tilburg, 2009a). De woonvisie is opgesteld om het doel klimaatneutraal te bereiken (Gemeente Tilburg, 2015). In dit document staan vier thema's, namelijk: aantrekkelijkheid, betaalbaarheid, duurzaamheid en zelfredzaamheid. Voor duurzaamheid wil de gemeente elke woning energieneutraal. Dit is een groot doel en is tegelijkertijd een ambitie voor de lange termijn. Om dit te bereiken zal Tilburg samenwerken met andere partijen zoals corporaties en woningeigenaren.

Voor de woningen is onderscheid gemaakt tussen de bestaande woningvoorraad en nieuwbouw. Het eigendom van de bestaande voorraad bestaat uit woningbouwcorporaties en het grootste deel uit particulieren. Over de huurwoningen van de corporaties worden afspraken gemaakt in een convenant naast de afspraken in de Green Deal (nul-op-de-meter huurwoningen). Niet alle woningen zullen economisch of bouwtechnisch nul-op-de-meter kunnen worden. Deze woningen worden in kaart gebracht door de gemeente. Voor particuliere woningen is het een ander verhaal. De gemeente ziet hier een rol weggelegd als stimulerend, ondersteunend en faciliterend om te zorgen dat bewoners gaan verduurzamen. Dit wil de gemeente doen door een marketingcampagne met informatie.

6.4.2 Uitkomsten interview

Projecten ruimtelijke ontwikkeling

Vooraf aan projecten worden duurzame randvoorwaarden gesteld. Dit moet je al aan de voorkant van het project bepalen. Daarnaast wordt door de gemeente aan ontwikkelaars doorgegeven wat de doelstellingen zijn van de gemeente en dat het instrument GPR kan worden gebruikt (Brummelstroete, 2016).

Om duurzaamheid te stimuleren heeft de gemeente Tilburg voor een ontwikkeling van 3000 woningen aangegeven wat de score was per ontwikkelde partij op het gebied van duurzaam bouwen. De scores werden ingedeeld in -, + en ++. De consumenten konden deze scores

zien en een consument wil natuurlijk niet wonen in woning die een score heeft van een -. Hierdoor deden de ontwikkelende partijen hun best om goed te scoren. De best scorende partijen kregen als beloning om het laatste deel van het ontwikkelende gebied te ontwikkelen.

Duurzaamheid in de omgeving

Klimaatadaptatie is een onderdeel van klimaatbestendig en tevens een groot onderdeel van duurzaamheid waar de gemeente Tilburg aan werkt. Dit gaat op dit moment met vallen en opstaan. In sommige wijken is veel levensloopbestendig gebouwd, kennen de woningen lage energiekosten, zongericht verkavelen, afgekoppelde riolering (regenwater) en er is genoeg groen voor wateropvang. De gemeente gebruikt voor de klimaatadaptatie de klimaatadaptatieladder.

Bewoners

Een belangrijke groep om duurzamer te worden als gemeente zijn de bewoners. De bewoners moeten overtuigd raken om te investeren in duurzaamheid. Dit zal op een laagdrempelige manier moeten gebeuren. De gemeente moet voor informatie zorgen. Je moet de bewoners faciliteren, dus ontzorgen. Daarbij is het van belang dat de bewoners een helder beeld krijgen over dat een investering leidt tot lagere energiekosten.

De woningbouwcorporaties kunnen ook samenwerken. Een corporatie kan met haar bewoners afstemmen hoe zij de woning duurzamer zullen gaan renoveren. Daarnaast kan een corporatie ook bewoners vragen, die een particuliere woning in hun bezit hebben, om mee te doen. Hierbij geeft de corporatie aan dat zij de particuliere woning ook wil renoveren tegen een bepaalde prijs. Ontwikkelaars kunnen proefwoningen maken om bewoners over te halen om een duurzame woning te ontwikkelen/renoveren. De bewoners kunnen gaan kijken in een proefwoning of er zelfs een nacht in slapen.

Rol gemeente

De gemeente zal meer de faciliterende rol gaan aannemen. Om duurzaamheid te kunnen waarborgen moet je vooraf heldere doelen stellen. Daarnaast moet een gemeente instrumenten leveren waarbij ontwikkelaars, bedrijven en bewoners mee aan de slag kunnen op het gebied van duurzaamheid. Het is de bedoeling dat de gemeente meer mogelijk gaat maken. De aankomende Omgevingswet kan hierbij een belangrijke rol spelen. In de nieuwe Omgevingswet moet je regels opnemen wat je als gemeente wilt gaan regelen voor duurzaamheid.

6.4.3 Verschil in aanpak

De gemeente Tilburg is in vergelijking met de gemeente Nijkerk verder op weg op het gebied van duurzaamheid. Daarnaast is de aanpak van Tilburg anders dan Nijkerk. Hieronder staan de belangrijkste uitkomsten waar de gemeente Nijkerk wat van kan oppikken:

- De gemeente Tilburg stelt vooraf aan projecten randvoorwaarden met betrekking tot duurzaamheid. Dit gebeurt dus al aan de voorkant van het project. Tilburg zet zich erg in het levensloopbestendig bouwen van gebouwen. Bij de gemeente Nijkerk wordt niet bij ieder project duurzame randvoorwaarden opgenomen.
- Om duurzame ontwikkelingen te stimuleren moet de gemeente creatieve oplossingen verzinnen. Bijvoorbeeld scores geven aan de ontwikkelaars op het gebied van duurzaamheid en hier een wedstrijd van maken.
- In de woonvisie van Tilburg staat duidelijk aangegeven via welke mogelijkheden de woningen duurzaam kunnen worden ontwikkeld.
- Bij de rol faciliteren moet je als gemeente vooraf heldere doelen stellen. De gemeente moet instrumenten aanleveren voor duurzaamheid en de nieuwe Omgevingswet betrekken voor het regelen van duurzaamheid.

- Bewoners moet je ontzorgen en stimuleren voor duurzaamheid. Dit kan door bijvoorbeeld proefwoningen te laten maken door ontwikkelaars om bewoners over te halen tot duurzame investeringen.
- Tilburg kent een aantal medewerkers wat fulltime werkt aan duurzaamheid. Nijkerk kent geen fulltime medewerker voor duurzaamheid.
- Naast het borgen van duurzaamheid is het van belang dat je als gemeente ook denkt aan klimaatadaptatie in de ruimtelijke ontwikkeling.

6.5 Deelconclusie

Deelvraag: Hoe borgen andere gemeenten hun duurzaamheidsambities in ruimtelijke ontwikkelingen en waarin verschilt hun aanpak met die van Nijkerk?

Er zijn overeenkomsten en verschillen per gemeente in de aanpak om de duurzaamheidsambities te borgen. De gemeenten kennen één grote overeenkomst. Iedere gemeente heeft een duurzaamheidsdocument. Hierin staat aangegeven welke duurzaamheidsdoelen behaald moeten worden. Daarnaast is gebleken dat de onderzochte gemeenten fulltime medewerkers hebben voor duurzaamheid om duurzaamheid te faciliteren en te stimuleren. Terwijl Nijkerk geen fulltime medewerker voor duurzaamheid heeft. Deze gemeenten hebben daardoor mogelijk meer resultaten behaald in het borgen van duurzaamheidsambities.

De gemeente Tilburg en Amersfoort faciliteren duurzaamheid en Amersfoort heeft voornamelijk geen grondpositie. Zij proberen in een vroeg stadium bij projecten duurzame randvoorwaarden in te brengen. Nijkerk heeft nog wel gronden in eigendom. Tilburg geeft aan dat als je wil gaan faciliteren dan moet je instrumenten voor duurzaamheid aanleveren en bewoners moet je ontzorgen en stimuleren. Nijkerk kan nog wel een slag maken bij duurzame energievoorzieningen. Binnen de gemeente Barneveld en Amersfoort wordt nadrukkelijk gekeken naar windenergie. Barneveld heeft zelfs een windvisie. Bij Nijkerk ligt op dit moment de windvisie stil en het is van belang dat dit snel weer wordt opgepakt om de duurzaamheidsdoelstellingen te kunnen behalen.

Iedere gemeente pakt het op haar eigen manier aan. Maar er kan worden geleerd van elkaar. Bovenstaande gegevens kunnen de gemeente Nijkerk helpen in het borgen van duurzaamheid. Toch moet de gemeente weten welke rollen een gemeente kan gaan aannemen bij het borgen van duurzaamheidsambities. In het volgende hoofdstuk staan de rollen van de gemeente beschreven. De initiatiefnemende en faciliterende gemeente staan centraal in dit hoofdstuk.

7 Rollen van de gemeente

7.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk is verschillende keren beschreven hoe andere gemeenten de faciliterende rol zien. In dit hoofdstuk wordt hierop dieper ingegaan. Er zal te lezen zijn wat in het coalitieakkoord staat over de gemeentelijke rollen. Verder is in het hoofdstuk te lezen welke rollen een gemeente kan aannemen. Hierna wordt beschreven wat een initiatiefnemende en faciliterende gemeente is. Tenslotte wordt het hoofdstuk afgesloten met een deelconclusie.

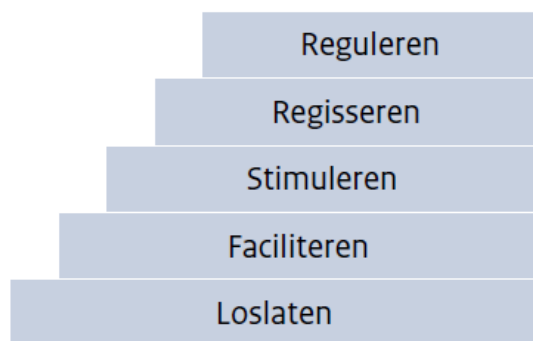
In dit hoofdstuk staat de volgende deelvraag centraal: *Wat is een faciliterende gemeente in de ruimtelijke ontwikkeling ten opzichte van een meer initiatiefnemende gemeente als het gaat om het borgen van duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling?*

7.2 Coalitieakkoord gemeente Nijkerk

In de samenleving is bekend dat de gemeente steeds meer gaat faciliteren in plaats van zelf initiatief te nemen. In het coalitieakkoord van 2015-2018 van de gemeente Nijkerk is sprake van de veranderende overheid (Gemeente Nijkerk, 2015a). Nijkerk zal een andere rol gaan aannemen. De inwoners, bedrijven en instellingen worden gestimuleerd om meer zelf te doen. Ze zullen worden betrokken bij vorming en uitvoering van beleid (burgerparticipatie). De gemeente zal vanuit de regie- en faciliterende rol nieuwe ontwikkelingen en activiteiten stimuleren. Duurzaamheid moet hierbij een belangrijk thema zijn. De veranderde rol heeft gevolgen voor de regelgeving en beleid. Het streven is om minder regels en beleidsnota's, terwijl duurzaamheid moet worden geborgd (Gemeente Nijkerk, 2015a).

7.3 De rollen van de gemeente

Een gemeente kan in bepaalde situaties verschillende rollen aannemen. Er zijn genoeg rollen bekend waaruit een gemeente kan kiezen, bijvoorbeeld regisseren of sturen. Deze rollen komen erg overeen met de rollen van de overheidsparticipatieladder. In 2012 is de overheidsparticipatieladder bedacht. Deze ladder is voor burgerparticipatie gemaakt en hiermee is al veel geëxperimenteerd. De participatieladder kent een vijftal treden (zie figuur 20). Per situatie zal de gemeente moeten bepalen welke rol de gemeente zal gaan aannemen (Raad voor het openbaar bestuur, 2012).

Figuur 20 Overheidsparticipatieladder (Raad voor het openbaar bestuur, 2012)

Deze rollen kan een gemeente gaan aannemen, dit met name voor burgerparticipatie, maar ook bij het borgen van duurzaamheid. De gemeente kan per project kijken wat voor rol ze gaat aannemen. De gemeente Brummen heeft bij de Beleidsvisie 'Duurzame Energie' per

agendapunt aangegeven wat de rol van Brummen is (Gemeente Brummen, 2015). Ieder agendapunt vraagt om een andere rol van de gemeente.

Voor de gemeente is de belangrijkste rol de rol als beleidsmaker en beleidsuitvoerder. Kellermann beschrijft dat de overheid verschillende rollen op zich neemt bij duurzaamheid. Naast de rollen beleidsmaker en beleidsuitvoerder zijn de volgende rollen bekend: eindgebruiker, marktpartij, werkgever, gids, facilitator, bruggenbouwer, partner en klimaatschepper. Dit zijn rollen die een overheid tegen kan komen bij duurzaamheid (Kellermann, 2006).

In de volgende paragrafen wordt duidelijk beschreven wat een initiatiefnemende gemeente en wat een faciliterende gemeente is. Hierbij is gekeken wat voor invloed de gemeentelijke rol heeft op het borgen van duurzaamheid.

7.4 Initiatiefnemende gemeente

Het woord initiatief zegt het al. Initiatief is dat iemand de eerste stap zet of het voortouw neemt in bijvoorbeeld een project. De initiatiefnemende gemeente is de gemeente die langzaam uit onze samenleving aan het verdwijnen is. Er wordt steeds meer overgelaten aan de markt en de gemeente neemt steeds meer de faciliterende rol aan. Dit zal gevolgen hebben voor duurzaamheid in de ruimtelijke ontwikkeling.

7.4.1 Grondpositie gemeente

Bij een initiatiefnemende gemeente heeft de gemeente grond in bezit. Dus de gemeente voert een actief grondbeleid en geen passief grondbeleid. Dit is positief, omdat de gemeente hierdoor duurzame randvoorwaarden kan regelen bij de ontwikkeling van grond. Het borgen van duurzaamheid kan gaan door middel van verschillende instrumenten. Zo heeft Nijkerk voor Doornsteeg een duurzaamheidsvisie gemaakt waarin staat aangegeven welke duurzame ambities er worden nagestreefd. In dit document staat uitgelegd hoe dit kan worden behaald (Grontmij, 2014). De ambities kunnen worden geborgd als deze schriftelijk worden vastgelegd. Dit kan door een anterieure overeenkomst wat privaatrechtelijk is. In deze overeenkomst kunnen onder andere duurzame afspraken worden vastgelegd tussen de gemeente en particulieren. Met als gevolg dat de duurzame doelstellingen worden behaald. Via een omgevingsvergunning kan een ontwikkelaar hier nog van afwijken. Dit als de publiekrechtelijke regels anders zijn dan de ondergetekende anterieure overeenkomst, maar dit kan het vertrouwen tussen de ontwikkelaar en gemeente schaden. De gemeente neemt bij een actief grondbeleid wel een financieel risico. Dit risico ligt gedeeltelijk of geheel bij de gemeente. Als gemeente kan er bij actief of passief grondbeleid uit verschillende modellen worden gekozen. Twee modellen zijn: traditioneel zelf alles ontwikkelen of de grond wordt ontwikkeld door middel van een private partij (zelfontwikkeling). Daarnaast zijn er drie belangrijke samenwerkingsrollen waar een gemeente uit kan gaan kiezen (Gebiedseconomie, 2016). Het gaat hierbij om modellen voor publiek-private samenwerking (Nozeman, Handboek Projectontwikkeling Studenteneditie, 2010b). Hieronder staan deze drie modellen beschreven:

1. **Bouwclaimmodel**
Private partijen brengen de grond in bij de gemeenten. In ruil hiervoor mogen ze de grond zelf ontwikkelen. De gemeente draagt hierbij volledig de risico's (Gebiedseconomie, 2016).
2. **Joint-venturemodel**
Bij dit model ontwikkelt een private partij en een publieke partij (gemeente) samen het gebied. De risico's zijn verdeeld over de partijen. In dit model is de invloed van de gemeente minder (Gebiedseconomie, 2016).
3. **Concessiemodel**

Een private partij ontwikkelt het gebied en de grond is in eigendom van de private partij. De gemeente ontwikkelt samen het plan en zorgt ervoor dat het bestemmingsplan wordt gemaakt. De invloed en risico's zijn voor de gemeente beperkt. Vooraf aan de concessieovereenkomst kan de gemeente nog sturen op het eindresultaat. Na het sluiten van deze overeenkomst heeft de gemeente weinig mogelijkheden om nog te sturen aan het eindresultaat. Dit model wordt op dit moment vaak gebruikt voor kleine bouwlocaties (Gebiedseconomie, 2016).

Verschillende gemeenten hebben tot het begin van de economische crisis in 2007 actief grondbeleid toegepast. Dit heeft enorme gevolgen gehad. De gemeenten moesten grond afboeken, omdat er geen vraag meer was voor de ontwikkeling van grond. Dit is één van de redenen waarom gemeenten minder actief grondbeleid wil gaan voeren en meer aan de markt wil overlaten.

7.4.2 Bewoners en duurzaamheid

Burgers kunnen zelf met duurzame initiatieven komen, maar het beleid en de regelgeving is bij deze rol nog niet flexibel genoeg om deze initiatieven snel van de grond te krijgen. De regelgeving in de bestemmingsplannen dienen hiervoor flexibel te worden gemaakt. De gemeente zal in deze rol meer zelf de trekker zijn om haar duurzaamheidsambities te waarborgen. Nijkerk zal hierin alleen zelf beleid en regels moeten opstellen en waar nodig is zullen burgers en partijen worden benaderd om mee te denken. Voor de ontwikkeling zal de gemeente voornamelijk een grondpositie moeten hebben. Daardoor kan duurzaamheid worden ingebracht. In deze rol komt duurzaamheid voornamelijk vanuit het initiatief van de gemeente in de samenleving terecht en niet vanuit de burgers of de markt. Duurzame initiatieven zullen vanuit top-down methode worden gerealiseerd (zie theoretisch kader).

7.5 Faciliterende gemeente

Om te kunnen achterhalen wat een faciliterende gemeente is, is het van belang om te weten wat faciliteren eigenlijk betekent. In de encyclopedie staat vermeld dat faciliteren het beschikbaar stellen is van voorzieningen of het aanbieden van voorzieningen. Met faciliteren wordt ook wel ondersteuning bieden bedoeld (Encyclo, z.d.).

De relatie tussen de gemeente met de burgers en marktpartijen moet goed zijn. Er zal meer worden overgelaten aan de samenleving. De burgerinitiatieven zullen toenemen en daar zal je als gemeente voor open moeten staan. Als gemeente help je de initiatiefnemers in het proces. Dit zijn onderdelen die spelen bij faciliteren.

7.5.1 Grondpositie gemeente

Actief grondbeleid is verleden tijd (Kenniscentrum grondbeleid voor gemeenten, 2009). De tijd van dat de gemeente grond inkoopt voor de ontwikkeling is steeds minder aan de orde. De gemeente koopt steeds minder grond en laat het steeds meer over aan de markt. De gemeente gaat meer van actief naar passief grondbeleid. Dit brengt voor- en nadelen met zich mee. De gemeente loopt minder risico bij lopende projecten, omdat zij de trekker er niet van zijn. Maar als nadeel is dat de gemeente minder invloed kan uitoefenen op het project. Duurzaamheid is hierdoor lastiger te borgen. Er zullen daarom slimme oplossingen moeten worden gevonden om duurzaamheid in te brengen in projecten. Vooraf aan projecten zal de gemeente heldere doelen moeten stellen met betrekking tot duurzaamheid. Dit kan door duurzame uitgangspunten of randvoorwaarden op te stellen. Daarnaast kunnen onderhandelingen plaatsvinden tussen de gemeente en de ontwikkelaars. Bij de wijk Doornsteeg gebeurt dit al als de gemeente geen grond in haar bezit heeft (Steenbergen, 2016).

7.5.2 Bewoners en duurzaamheid

Bij een faciliterende gemeente zal meer worden overgelaten aan de burgers en de markt. Burgers moeten de kans krijgen om hun duurzame initiatieven te kunnen ontwikkelen binnen het beleid van de gemeente. De gemeente biedt kaders en zal faciliteren met de kennis, die intern aanwezig is. Het is cruciaal dat je als gemeente denkt aan een langetermijnvisie over duurzaamheid. Dit doet Nijkerk door middel van de visie, 'Nijkerk op weg naar CO2 neutraliteit' (Gemeente Nijkerk, 2012). Er is behoefte dat de gemeente gaat samenwerken en faciliteren om de energietransitie te kunnen behalen. De methode top-down - bottom-up is een hulpmiddel hierbij (Tillie, 2012).

De top-down - bottom-up methode is een bekende methode. Op dit moment is de relatie tussen de burger en de gemeente top-down. De gemeente neemt hierbij de besluiten en neemt zelf initiatief. De relatie tussen burger en gemeente zal in de loop der tijd gaan veranderen. In plaats van top-down zal meer moeten worden gehandeld in bottom-up. Bottom-up zijn de handelingen van de burgers naar de gemeente. De bewoners komen met duurzame initiatieven en de gemeente moet dit als kans zien om hierbij aan te sluiten of te gaan faciliteren.

Als faciliterende gemeente moet je meer mogelijk maken (Brummelstroete, 2016). De gemeente zal instrumenten moeten aanleveren voor ontwikkelaars, bedrijven en bewoners zodat zij kunnen bijdragen aan een duurzamere samenleving.

7.6 Deelconclusie

Deelvraag: Wat is een faciliterende gemeente in de ruimtelijke ontwikkeling ten opzichte van een meer initiatiefnemende gemeente als het gaat om het borgen van duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling?

Een gemeente kan meerdere rollen aannemen, dat kan worden geconcludeerd. In het coalitieakkoord van Nijkerk is sprake van dat de rol juist meer faciliterend/stimulerend moet zijn. Er wordt gestreefd in het verminderen van regels en beleidsnota's.

Een initiatiefnemende gemeente verschilt ten opzichte van een faciliterende gemeente. Bij de rol initiatief kent de gemeente actief grondbeleid waardoor de duurzaamheidsambities via overeenkomsten te realiseren zijn. Door een anterieure overeenkomst kan duurzaamheid worden geborgd. Tenzij de publiekrechtelijke regelgeving anders is dan de gesloten overeenkomst. Ook wordt er meer initiatief genomen om duurzaamheid te borgen. De burgers en de markt worden hierbij minder betrokken.

Een faciliterende gemeente hanteert meer een passief grondbeleid met als gevolg dat het lastiger is om duurzaamheid te kunnen borgen. Duurzame initiatieven vanuit de samenleving moeten worden gezien als kansen en kunnen worden aangegrepen. Ook wel de bottom-up methode. De gemeente zal in deze rol dus meer mogelijk moeten maken. Instrumenten aanreiken aan de samenleving is hierbij van belang, zodat de samenleving bijdraagt aan duurzaamheid. Er kan worden geconcludeerd dat duurzaamheid makkelijker te borgen is als de gemeente een grondpositie heeft.

Met de beantwoording van de deelvragen in de hoofdstukken kan de hoofdvraag worden beantwoord. In het volgende hoofdstuk wordt de hoofdvraag beantwoord door middel van een eindconclusie en aanbevelingen.

EINDCONCLUSIE EN AANBEVELINGEN

8 Eindconclusie en aanbevelingen

8.1 Inleiding

De eindconclusie en de aanbevelingen vormen de afsluiting van deze scriptie. In dit hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de probleemstelling en de hoofdvraag die in dit onderzoek centraal hebben gestaan: *'Hoe kan de gemeente Nijkerk haar duurzaamheidsambities in de ruimtelijke ontwikkeling borgen terwijl de gemeente meer een faciliterende houding aanneemt in plaats van zelf gebiedsontwikkeling te initiëren?'* In paragraaf 8.2 worden de resultaten uit de deelconclusies samengevat. De beschrijving van de deelconclusies vormt de opmaat voor de eindconclusie die in paragraaf 8.3 wordt opgenomen. De eindconclusie leidt tot een aantal aanbevelingen. De aanbevelingen worden uiteindelijk in paragraaf 8.4 toegelicht.

8.2 Resultaten deelconclusies

De Rijksoverheid en de provincie zetten zich in voor energieneutraliteit in 2050. Om deze ambities te borgen moeten op veel fronten voornemens worden omgezet in acties. Zo zullen gebouwen in 2020 met een zogeheten EPC-waarde van nul (EPC 0) moeten worden gebouwd. Naast deze eis voor nieuwbouw kan er met betrekking tot de bebouwde omgeving winst worden behaald in de bestaande bebouwing door middel van het realiseren van energiebesparing. Duurzaam renoveren van gebouwen is hierbij de opgave. Een opgave waar steeds beter gehoor aan wordt gegeven in ons land. Om de ambities te borgen is en blijft het noodzakelijk om de regelgeving aan te passen. Daarnaast moeten de regels in de bestemmingsplannen worden aangepast. Los van specifieke bestemmingsplanregels zal de Omgevingswet 2018 een belangrijke rol gaan spelen voor het borgen van duurzaamheid.

Duurzame energievoorzieningen dragen bij aan energieneutraliteit, ook op provinciaal en lokaal niveau. Zo is de provincie Gelderland vooruitstrevend op het gebied van windenergie. Gelderland heeft namelijk een windvisie. Nijkerk heeft op dit moment geen windvisie, terwijl de voor deze scriptie onderzochte gemeenten dit wel hebben of met duurzame energievoorzieningen bezig zijn. In 2035 wil Nijkerk wel CO₂ neutraal zijn, hiervoor is een apart document gemaakt met een uitvoeringsprogramma. Duurzaamheid is binnen de gemeentelijke organisatie verdeeld over diverse medewerkers. Nijkerk heeft momenteel geen fulltime medewerker voor duurzaamheid aangesteld, terwijl de geïnterviewde gemeenten dit wel hebben. Deze gemeenten hebben, mogelijk daardoor, ook meer concrete resultaten behaald in het borgen van duurzaamheidsambities dan Nijkerk.

Nijkerk zal in de toekomst naar verwachting steeds minder op basis van een actief grondbeleid kunnen sturen bij ruimtelijke projecten, maar zal vanuit een meer faciliterende houding anderen moeten bewegen tot het borgen van duurzaamheidsambities. Daarom is het van belang na te denken op welke wijze je hier als gemeente invulling aan wil geven en hoe je vorm geeft aan jouw onderhandelingspositie met ontwikkelaars, bedrijven, corporaties, burgers, etc.

De gemeente neemt op dit moment nog wel het initiatief bij de woonwijk Doornsteeg. Actief grondbeleid is hierbij van toepassing, want een groot deel van de grond is in het bezit van de gemeente. Via een anterieure overeenkomst worden afspraken in het kader van het afdwingen van duurzaamheidsambities gemaakt. Het is positief dat Nijkerk inzet op een duurzame wijk Doornsteeg. De gemeente kan de duurzame initiatieven uit de samenleving aangrijpen en zal dit moeten zien als kans. Ook wel de bottom-up methode.

8.3 Eindconclusie

De duurzaamheidsambities van de gemeente Nijkerk moeten blijvend worden geborgd. Dit is een complexe opgave, aangezien er een verandering plaatsvindt van een 'regisserende' naar een 'terugtrekkende' overheid. Nijkerk zal meer een faciliterende houding gaan aannemen. Passief grondbeleid past hierbij en dat betekent dat op de lange termijn de gemeente weinig grond in haar bezit heeft om zelfstandig te ontwikkelen. De onderhandelingspositie met ontwikkelaars is minder wanneer de gemeente geen grond in eigendom heeft. Duurzaamheid is daardoor moeilijker te borgen. Dit is reeds zichtbaar bij projecten waar de gemeente geen grondpositie heeft. Het is overigens wel positief dat bij de woonwijk Doornsteeg volop wordt ingezet op duurzaamheid. Bij deze wijk heeft Nijkerk een groot deel eigen grond.

Geconcludeerd wordt dat Nijkerk bij een eigen grondpositie duurzaamheid makkelijker kan borgen dan wanneer de gemeente geen grondpositie heeft. Maar bij ieder project zou de gemeente dit moeten borgen. Het is daarom van belang dat bij alle projecten in een vroeg stadium duurzaamheid wordt aangekaart en wordt ingebracht als noodzakelijke voorwaarde om een ruimtelijke ontwikkeling van de grond te krijgen.

Duurzame initiatieven vanuit de samenleving, zijn kansen voor een 'terugtrekkende' gemeente als Nijkerk. Deze initiatieven moeten geborgd worden. De bottom-up methode is hierbij van toepassing.

De gemeente kan duurzame initiatieven uit de samenleving versterken door regelgeving transparanter te maken. De Omgevingswet 2018 zal belangrijk zijn voor de regels over duurzaamheid, maar ook op lokaal niveau is verankering in heldere regels aan de orde.

De bestaande en nieuwe beleidsstukken kunnen worden gebruikt om aan te geven hoe en op welke manier de gemeente duurzamer wil worden. Beleid vormt een hulpmiddel om ambities te borgen. Het uitvoeringsprogramma op het gebied van duurzaamheid is een belangrijk beleidsstuk. De duurzaamheidsonderwerpen zijn intern echter over verschillende medewerkers verdeeld. Binnen de gemeente is namelijk geen fulltime medewerker duurzaamheid, terwijl dit bij de onderzochte gemeenten wel zo is.

De onderzochte gemeenten zijn verder in het borgen van hun duurzaamheidsambities. Er kan worden geconcludeerd dat meer mankracht en het bundelen van verantwoordelijkheden helpt bij het realiseren van ambities op het gebied van duurzaamheid.

Daarnaast waait het op dit moment, figuurlijk gezien, nog niet hard in Nijkerk. Sterker nog, het lijkt wel windstil! Beleid ten aanzien van windturbines ontbreekt. Een zogeheten windvisie kan hier verandering in brengen en van toegevoegde waarde zijn. Het is van belang dat er wordt gekeken naar plekken voor windturbines. Er kan ook gekeken worden naar andere aspecten van concrete duurzaamheidsmaatregelen zoals, zonneweiden en het borgen van energiezuinige woningbouw. Het is verstandig om hiervoor beleid op te stellen.

Het aanreiken van beleid en het uitdragen van ambities kan worden gebruikt om de markt het initiatief te laten nemen in het zogeheten duurzaam ontwikkelen. Je geeft als duurzame gemeente een signaal af waar je voor staat.

Kortom de gemeente Nijkerk zal vanuit haar faciliterende rol duurzaamheidsambities moeten borgen in de ruimtelijke ontwikkeling. De gemeente ontkomt er niet aan om duurzaamheidsambities ook te stimuleren.

8.4 Aanbevelingen

In deze paragraaf staan aanbevelingen hoe de gemeente Nijkerk haar duurzaamheidsambities kan borgen in de ruimtelijke ontwikkeling.

Aanbeveling: Bij ieder startend project duurzaamheid als volwaardig thema onder de aandacht brengen.

Toelichting: In de Projectfabriek Inbreidingslocaties (integraal gemeentelijk overleg over nieuwe en bestaande ruimtelijke initiatieven) kan dit bijvoorbeeld worden uitgevoerd. Eén medewerker uit de projectfabriek zal deze taak op zich moeten nemen. Ter aanvulling hierop kan er een algemeen document worden gemaakt met randvoorwaarden op het gebied van duurzaamheid, die bij de ontwikkeling van plannen in acht moeten worden genomen. In dit document kan bijvoorbeeld worden opgenomen dat het instrument GPR gebouw bestaat en de KopStaart-aanpak, zodat ontwikkelende partijen deze instrumenten gaan gebruiken bij initiatieven in de gemeente. Als gemeente kun je wettelijk gezien niet afdwingen dat de initiatiefnemers deze randvoorwaarden uitvoeren, maar je kunt ze dus wel stimuleren.

Naast deze mogelijkheid zal de gemeente slim en vroegtijdig moeten onderhandelen met de initiatiefnemer om in het project duurzaamheid aan de orde te krijgen. Het zal blijken dat het bij onderhandelen gaat om geven en nemen, maar dat duurzaamheid geen ondergeschoven kindje meer is.

Aanbeveling: Op welke locaties binnen de gemeente kunnen duurzame energievoorzieningen worden gerealiseerd.

Toelichting: Op korte en lange termijn zullen binnen de gemeente duurzame energievoorzieningen moeten worden gerealiseerd. De plekken voor windturbines kunnen in kaart worden gebracht door middel van een windvisie. Locaties voor de andere duurzame energievoorzieningen kunnen ook worden onderzocht en in een document worden verwerkt. Hiermee weet de markt waar duurzame energievoorzieningen binnen de gemeentelijke grenzen kunnen worden gerealiseerd en wordt zij wellicht verleid, zodat initiatieven mogelijk versneld van de grond komen. De gemeente kan deze initiatieven dan faciliteren en hoeft niet op eigen initiatief duurzame energievoorzieningen te realiseren.

Aanbeveling: Initiatieven (waar nodig) faciliteren en regels transparanter maken.

Toelichting: De gemeente zal meer en meer open moeten staan voor initiatieven vanuit de samenleving. Per initiatief moet de gemeente beoordelen of het project wordt gefaciliteerd. Daarom zullen de regels in bijvoorbeeld bestemmingsplannen transparanter moeten worden gemaakt. Dit om initiatieven sneller en makkelijker te kunnen uitvoeren. Het scheelt tenslotte ook geld voor de burger, want het bestemmingsplan hoeft niet bij ieder initiatief worden aangepast. De gemeente Nijkerk is al bezig met het aanpassen van bestemmingsplannen (bijvoorbeeld, zonnepanelen in het buitengebied en duurzaam renoveren van bestaande bebouwing). Het is van belang om dit door te zetten bij de komende herzieningen van bestemmingsplannen.

Aanbeveling: Duurzaam uitvoeringsprogramma via klankbordgroep realiseren.

Toelichting: Iedere vier jaar wordt een duurzaam uitvoeringsprogramma gemaakt. In 2016 wordt dit weer opgesteld. Het is van belang dat voor het komende uitvoeringsprogramma een breder draagvlak wordt gecreëerd. Duurzaamheid moet intern en extern vorm krijgen. Het is slim om het programma te bewerkstelligen via een klankbordgroep binnen de gemeentelijke organisatie. Daarbij moet de samenleving ook worden betrokken. Dit zijn de

bewoners en de markt (externe partijen). De bewoners en de markt hebben mogelijk een andere kijk op duurzaamheid dan de gemeente en dit kan leiden tot verrassende uitkomsten. De samenleving is hierdoor betrokken bij het duurzamer maken van Nijkerk. Daardoor wordt het programma niet alleen uitgevoerd door de gemeente. Door dit proces ontstaat er intern en extern draagvlak voor het programma.

Aanbeveling: Fulltime medewerker duurzaamheid aanstellen.

Toelichting: Binnen de gemeente Nijkerk is geen fulltime medewerker duurzaamheid aangesteld en de functie is verdeeld. Het thema duurzaamheid krijgt hierdoor niet voldoende aandacht. Andere gemeenten hebben wel minimaal één fulltime medewerker voor duurzaamheid. Het is gebleken dat deze gemeenten meer tijd inzetten voor een duurzame gemeente en ook beter in staat zijn zich te profileren. Het is van belang dat Nijkerk dit ook gaat doen, omdat anders ambities niet zullen worden omgezet in resultaten.

Aanbeveling: Duurzaamheid betrekken bij de Omgevingswet 2018.

Toelichting: De nieuwe Omgevingswet is een kans voor de gemeente om duurzaamheid in haar ruimtelijk afwegingskader op te nemen. Noodzakelijk is om duurzaamheid bij ruimtelijke procedures in het licht van de aanstaande Omgevingswet vanaf nu een volwaardige plek hierin te geven. Dit zal allereerst een plek moeten krijgen binnen de gemeentelijke werkgroep Implementatie Omgevingswet. Hierin zal moeten worden gekeken hoe duurzaamheid in de op te stellen omgevingsvisie en omgevingsplannen opgenomen kan worden.

9 Literatuurlijst

- Aalst, J. v. (2015a, December 31). *Gem. Amersfoort*. Opgeroepen op Maart 8, 2016, van Gemeenteatlas: <http://data.nlextract.nl/opentopo/400pixkm/gem/Gem-Amersfoort-OpenTopo.jpg>
- Aalst, J. v. (2015b, December 31). *Gem. Barneveld*. Opgeroepen op Maart 8, 2016, van Gemeenteatlas: <http://data.nlextract.nl/opentopo/400pixkm/gem/Gem-Barneveld-OpenTopo.jpg>
- Aalst, J. v. (2015c, December 31). *Gem. Nijkerk*. Opgeroepen op Maart 8, 2016, van Gemeenteatlas: <http://data.nlextract.nl/opentopo/400pixkm/gem/Gem-Nijkerk-OpenTopo.jpg>
- Aalst, J. v. (2015d, December 31). *Gem. Tilburg*. Opgeroepen op Maart 8, 2015, van Gemeenteatlas: <http://data.nlextract.nl/opentopo/400pixkm/gem/Gem-Tilburg-OpenTopo.jpg>
- Aedes vereniging van woningcorporaties. (2016, Februari 8). *Wat verandert er voor corporaties door nieuwe Omgevingswet?* Opgeroepen op Februari 18, 2016, van Aedes vereniging van woningcorporaties: <http://www.aedes.nl/content/artikelen/bouwen-en-energie/opdrachtgeverschap/bouwregelgeving/wat-gaat-er-voor-corporaties-veranderen-door-de-ni.xml>
- Alfen, S. v. (2015, April 7). *Afbreken van windmolens bij boeren blijkt lastig*. Opgeroepen op Mei 2, 2016, van Energieia: <http://energieia.nl/nieuws/423780-1504/afbreken-van-windmolens-bij-boeren-blijkt-lastig>
- Bing. (2016). *Bing maps*. Opgeroepen op Februari 29, 2016, van Bing maps: <http://www.bing.com/maps/>
- Bos, J., & Harting, E. (2006). Projectmatig creëren 2.0. In J. Bos, & E. Harting, *Projectmatig creëren 2.0* (p. 62). Schiedam: Uitgeverij Scriptum.
- Brummelstroete, H. t. (2016, Maart 16). Duurzaam en levensloopbestendig bouwen, Tilburg. (N. Rekker, Interviewer)
- Buildingdesign. (z.d.). *Energieprestatie*. Opgeroepen op April 4, 2016, van Buildingdesign: http://www.buildingdesign.nl/uploads/nieuws/energieprestatie_S1.jpg
- De groene energie maatschappij. (z.d.). Opgeroepen op Mei 19, 2016, van dgem: http://www.dgem.nl/_files/image/Photos/Solar_buildings/boerderij_Nederland_zonnepanelen_windmolens_koeien_small.fw.png
- Duurzameenergie. (z.d.). *Duurzaam*. Opgeroepen op April 4, 2016, van Duurzameenergie: <https://www.duurzameenergie.org/f/files/showimage?f=afbeeldingen/duurzaam.jpg&size=large>
- Egmond, T. v. (2016, Maart 15). Businesscase energetisch renoveren. (N. Rekker, Interviewer)
- Encyclo. (z.d.). *Faciliteren*. Opgeroepen op Maart 4, 2016, van Encyclo: <http://www.encyclo.nl/2013/begrip/faciliteren>
- Ensie, R. (2016, Januari 19). *Gebiedsontwikkeling*. Opgeroepen op Februari 3, 2016, van Ensie: <https://www.ensie.nl/redactie-ensie/gebiedsontwikkeling>
- European Commission. (2016, Maart 29). *Paris Agreement*. Opgeroepen op Maart 29, 2016, van Europa: http://ec.europa.eu/clima/policies/international/negotiations/paris/index_en.htm

- Gebiedseconomie. (2016). *Publiek Private Samenwerking*. Opgeroepen op Maart 24, 2016, van Gebiedseconomie: <http://www.gebiedseconomie.nl/content/p/publiek-private-samenwerking>
- Gelderland wonen. (z.d.). *Regio FoodValley*. Opgeroepen op Maart 1, 2016, van Gelderland wonen: <https://gldwonen.nl/RegioFoodvalleyForum/Paginas/Kaart.aspx>
- Gemeente Amersfoort. (2011, December). *Woonvisie Amersfoort 2011-2020*. Opgeroepen op Maart 29, 2016, van Gemeente Amersfoort: <https://www.amersfoort.nl/wonen-en-verhuizen/to/wonen-in-amersfoort.htm>
- Gemeente Amersfoort. (2013, December). *Toekomstagenda milieu 2014-2020*. Opgeroepen op April 6, 2016, van Groenvisie Amersfoort: http://groenvisieamersfoort.nl/wordpress/wp-content/uploads/2015/01/Toekomstagenda_Milieu_2014-2020.pdf
- Gemeente Amersfoort. (z.d.). *Duurzaamheidsambities*. Opgeroepen op Maart 29, 2016, van Gemeente Amersfoort: <http://archieff09.archiefweb.eu/archives/archiefweb/20160127120000/http://www.amersfoort.nl/duurzaamheidsambities.html>
- Gemeente Barneveld. (2010, December). *Visie op Wonen 2010-2020*. Opgeroepen op Maart 22, 2016, van Gemeente Barneveld: <http://www.barneveld.nl/document.php?m=3&fileid=27745&f=31e3f4c54c97b00e6eb7d8dc56a5f48e&attachment=0&c=23877>
- Gemeente Barneveld. (2015, Juni). *Energievisie gemeente Barneveld*. Opgeroepen op Maart 8, 2016, van Gemeente Barneveld: <http://www.barneveld.nl/document.php?m=6&fileid=124703&f=af577a281793112ef7bd09c7923f3f62&attachment=0>
- Gemeente Brummen. (2015). *Koersdocument Duurzame Energie 2015-2018*. Opgeroepen op Maart 30, 2016, van Gemeente Brummen: https://www.brummen.nl/fileadmin/user_upload/Wonen_en_leven/Duurzaamheid/Koersdocument_Duurzame_Energie_2015-2018_def_S_INT15.2728_1.pdf
- Gemeente Goes. (2015, September 8). *'Kruimelgevallen' (artikel 2.12, lid 1a sub 2 Wabo)*. Opgeroepen op Maart 17, 2016, van Gemeente Goes: http://www.goes.nl/bestemmingsplannen/afwijken_3896/item/kruimelgevallen-artikel-212-lid-1a-sub-2-wabo_4021.html
- Gemeente Nijkerk. (2011, Juni 30). *Structuurvisie Nijkerk/Hoevelaken 2030*. Opgeroepen op Februari 15, 2016, van Ruimtelijkeplannen: http://www.ruimtelijkeplannen.nl/documents/NL.IMRO.0267.SV0001-0001/d_NL.IMRO.0267.SV0001-0001.pdf
- Gemeente Nijkerk. (2012, Oktober 9). *Nijkerk op weg naar CO2-neutraliteit*. Opgeroepen op Februari 8, 2016, van Nijkerk: <http://www.nijkerk.eu/document.php?m=25&fileid=36058&f=0b273a42eb5e452d63c3771a6fd4f349&attachment=0&c=26588>
- Gemeente Nijkerk. (2014, Augustus 26). *Woonstek-Doornsteeg*. Opgeroepen op Maart 22, 2016, van Globaal masterplan Doornsteeg Nijkerk: <http://www.woonstek-doornsteeg.nl/docs/Masterplan-Doornsteeg.pdf>
- Gemeente Nijkerk. (2015a). *Coalitieakkoord 2015-2018, De Kanteling*. Opgeroepen op Maart 15, 2016, van Nijkerk: <http://www.nijkerk.eu/document.php?m=25&fileid=38153&f=d8ecab90cef0a6ac2311068943ed56c7&attachment=0>

- Gemeente Nijkerk. (2015b). *Woonvisie 2015+*. Opgeroepen op Februari 25, 2016, van Nijkerk:
<http://www.nijkerk.eu/document.php?m=25&fileid=39365&f=6bab99b3fb6253c7e59762340b2aa828&attachment=0&c=26588>
- Gemeente Nijkerk. (z.d.). *Hoofdpagina*. Opgeroepen op Februari 1, 2016, van Nijkerk:
<http://www.nijkerk.eu/>
- Gemeente Tilburg. (2009a). *Eerste klimaatprogramma Tilburg*. Opgeroepen op Maart 15, 2016, van Ruimte voor klimaat:
http://www.ruimtevoorklimaat.nl/media/default.aspx/emma/org/10761982/Tilburg_klimaatprogramma.pdf
- Gemeente Tilburg. (2009b, Juni). *Levensloopbestendige woningbouw in Tilburg, een tussenstand*. Opgeroepen op Maart 10, 2016, van Movisie:
https://www.movisie.nl/sites/default/files/alfresco_files/Levensloopbestendige%20woningbouw%20-%20een%20tussenstand%20%5BMOV-14725-0.5%5D.pdf
- Gemeente Tilburg. (2015, Juni). *Woonvisie Tilburg 2015*. Opgeroepen op Maart 23, 2016, van Tilburg:
http://www.tilburg.nl/fileadmin/files/actueel/nieuws/20150622_Woonvisie_afdrukversie.pdf
- Gemeente.nu. (2016, Maart 23). *Amersfoort wint 'Duurzaam Bouwen Award'*. Opgeroepen op Maart 29, 2016, van Gemeente.nu:
<http://www.gemeente.nu/Leefomgeving/Nieuws-in-Leefomgeving/2016/3/Amersfoort-wint-Duurzaam-Bouwen-Award-2779644W/>
- GPR gebouw. (z.d.). *GPR gebouw maakt duurzaam bouwen inzichtelijk*. Opgeroepen op Februari 25, 2016, van GPR gebouw: <http://www.gprgebouw.nl/>
- Grontmij. (2014). *Visie op Duurzaam Doornsteeg*. Arnhem.
- Hogeschool Utrecht. (z.d.). *HU-Platform*. Opgeroepen op Februari 1, 2016, van Hu:
<http://www.hu.nl/includes/img/HU-Platform/hu-logo-nl.svg>
- Janssen, L., & Meijer, T. (2016, Februari 18). Duurzaamheid. (N. Rekker, Interviewer)
- Kellermann, A. (2006). *Duurzame Overheid?* Opgeroepen op Maart 30, 2016, van Duurzaamdoor:
https://www.duurzaamdoor.nl/sites/default/files/061241_2_duurzoverheid_tcm24-197296.pdf
- Kenniscentrum grondbeleid voor gemeenten. (2009). *Introductie: Wat is grondbeleid*. Opgeroepen op Maart 10, 2016, van Gemeentelijk grondbeleid:
<http://www.gemeentelijkgrondbeleid.nl/grondbeleid/Kenniscentrum/IntroductieWatisgrondbeleid/tabid/93/Default.aspx>
- Knol, M. (2016, Maart 11). Duurzaamheid gemeente Barneveld. (N. Rekker, Interviewer)
- Krzystanek, J. (2016, April 4). Duurzaam bouwen. (N. Rekker, Interviewer)
- Lente Akkoord. (z.d.). *Over het lente-akkoord*. Opgeroepen op Februari 23, 2016, van Lente-Akkoord: http://www.lente-akkoord.nl/contact/door_wie/
- Lente-Akkoord. (2010, Juni). *KopStaart aanpak*. Opgeroepen op Februari 12, 2016, van Lente-Akkoord: http://www.lente-akkoord.nl/wp-content/uploads/2010/02/LA_KopStaart.pdf
- Nozeman, E. (2010a). Handboek Projectontwikkeling Studenteneditie. In E. Nozeman, *Handboek Projectontwikkeling Studenteneditie* (pp. 187-188). Doetinchem: Reed Business b.v.

- Nozeman, E. (2010b). Handboek Projectontwikkeling Studenteneditie. In E. Nozeman, *Handboek Projectontwikkeling Studenteneditie* (pp. 268-270). Doetinchem: Reed Business b.v.
- Omroep Brabant. (2010, Maart 1). *Tilburg meest klimaatvriendelijke gemeente*. Opgeroepen op Mei 9, 2016, van Omroepbrabant: <http://www.omroepbrabant.nl/?news/1327671133/Tilburg+meest+klimaatvriendelijke+gemeente.aspx>
- Overheid. (2014, Juni 18). *Regels over het beschermen en benutten van de fysieke leefomgeving (Omgevingswet)*. Opgeroepen op Februari 24, 2016, van Overheid: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-33962-3.html>
- Post, D. (2016, Februari 25). Duurzaam bouwen. (N. Rekker, Interviewer)
- Provincie Gelderland. (2014, November 12). *Windvisie Gelderland*. Opgeroepen op Maart 22, 2016, van Gelderland: <http://www.gelderland.nl/4/energietransitie/Projecten-energietransitie-uitgelicht/Windvisie-voor-Gelderland.html>
- Provincie Gelderland. (2015a, November 11). *Omgevingsverordening Gelderland*. Opgeroepen op Februari 22, 2016, van Gelderland: <http://www.gelderland.nl/omgevingsverordening>
- Provincie Gelderland. (2015b, November 11). *Omgevingsvisie Gelderland*. Opgeroepen op Februari 22, 2016, van Gelderland: <http://www.gelderland.nl/omgevingsvisie>
- Raad voor het openbaar bestuur. (2012, December). *Loslaten in vertrouwen*. Opgeroepen op Maart 7, 2016, van Rob: http://www.rob-rfv.nl/documenten/boekje_advies_loslaten_in_vertrouwen_webversie.pdf
- Regio Foodvalley. (z.d.). *Organisatie*. Opgeroepen op Februari 18, 2016, van Regio Foodvalley: <http://www.regiofoodvalley.nl/regio/organisatie/>
- Rijksoverheid. (2015, November 24). *Bouwbesluit Online 2012*. Opgeroepen op Februari 17, 2016, van Rijksoverheid: <http://vrom.bouwbesluit.com/Inhoud/docs/wet/bb2012/hfd5>
- Rijksoverheid. (z.d.). *Bouwregelgeving*. Opgeroepen op Februari 17, 2016, van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bouwregelgeving/vraag-en-antwoord/wat-is-het-bouwbesluit-2012>
- Rijksoverheid. (z.d.). *Duurzame energie*. Opgeroepen op Februari 22, 2016, van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/duurzame-energie/inhoud/meer-duurzame-energie-in-de-toekomst>
- Rijksoverheid. (z.d.). *Energieprestatie (EPC)*. Opgeroepen op Februari 17, 2016, van Rijksdienst voor Ondernemend Nederland: <http://www.rvo.nl/onderwerpen/duurzaam-ondernemen/gebouwen/energieprestatie>
- Rijksoverheid. (z.d.). *Mijn energie 2050*. Opgeroepen op Maart 21, 2016, van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/doe-mee/lopende-projecten/energie-duurzaam-2050>
- Rijksoverheid. (z.d.). *Nieuwe omgevingswet maakt omgevingsrecht eenvoudiger*. Opgeroepen op Februari 11, 2016, van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/omgevingswet/inhoud/vernieuwing-omgevingsrecht>
- Rijksoverheid. (z.d.). *Omgevingswet*. Opgeroepen op Februari 11, 2016, van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/omgevingswet>
- Roo, G. d. (2011, Mei). *Derde generatie energielandschappen*. Opgeroepen op Maart 21, 2016, van Geografie: <http://www.geografie.nl/index.php?id=1216>
- Roorda, N. (2010a). Basisboek duurzame ontwikkeling. In N. Roorda, *Basisboek duurzame ontwikkeling* (pp. 32,33). Groningen: Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten.

- Roorda, N. (2010b). Basisboek duurzame ontwikkeling. In N. Roorda, *Basisboek duurzame ontwikkeling* (pp. 90-91). Groningen: Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten.
- Roorda, N. (2010c). Basisboek duurzame ontwikkeling. In N. Roorda, *Basisboek duurzame ontwikkeling* (pp. 36-37). Groningen: Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten.
- Ruimte met toekomst. (2014, Januari 22). *Omschakeling naar duurzame systemen*. Opgeroepen op Maart 21, 2016, van Ruimtexmilieu: <http://www.ruimtexmilieu.nl/wiki/thema-s/energie>
- Ruimtelijke plannen. (2015a, September). *Bestemmingsplan Herontwikkeling Bijenvlucht, Hoevelaken*. Opgeroepen op Maart 1, 2016, van Ruimtelijke plannen: http://www.ruimtelijkeplannen.nl/documents/NL.IMRO.0267.BP0104-0001/t_NL.IMRO.0267.BP0104-0001.pdf
- Ruimtelijke plannen. (2015b, Maart 26). *Regels van het bestemmingsplan Gemeente Nijkerk 2015, 1*. Opgeroepen op Maart 2, 2016, van Ruimtelijke plannen: http://www.ruimtelijkeplannen.nl/documents/NL.IMRO.0267.BP0095-0002/r_NL.IMRO.0267.BP0095-0002.html#NL.IMRO.PT.db4366de71bf423eafca93f197c4462b
- Ruimtelijke plannen. (2016, Februari 5). *Ontwerpbestemmingsplan buitengebied gemeente Nijkerk*. Opgeroepen op Maart 18, 2016, van Ruimtelijke plannen: http://www.ruimtelijkeplannen.nl/documents/NL.IMRO.0267.BP0057-0002/r_NL.IMRO.0267.BP0057-0002.html
- Steen, D. v. (2015, December 8). *Grootschalige infrastructuur, energie*. Opgeroepen op April 18, 2016, van Hogeschool Utrecht: <https://cursussen.sharepoint.hu.nl/fnt/32/TROP-V14GIN-14/default.aspx>
- Steenbergen, D. (2016, Maart 22). Projectleider Doornsteeg. (N. Rekker, Interviewer)
- Stroomversnelling. (2015). *Stroomversnelling Nederland*. Opgeroepen op Februari 23, 2016, van Stroomversnelling: <http://www.stroomversnelling.net/wp-content/uploads/2015/02/Brochure-Taskforce-Vergunningen.pdf>
- Tillie, N. (2012, Augustus). *Duurzame stad vraagt om nieuwe synergie tussen top-down en bottom-up*. Opgeroepen op Maart 29, 2016, van Raad voor de leefomgeving en infrastructuur: <http://www.rli.nl/sites/default/files/essays-de-toekomst-van-de-stad.pdf>
- Van Venrooy. (z.d.). *Trias Energetica*. Opgeroepen op Maart 29, 2016, van VanVenrooy: <http://www.vanvenrooy.nl/wp-content/uploads/trias-energetica.png>
- Werkgroep Duurzame Stedelijke Ontwikkeling. (2010). Energietransitie. In M. Dubbeling, & M. Meijer, *Duurzaam stedenbouw The next step* (pp. 56-57). Wageningen: Uitgeverij Blauwdruk.
- Wijnijkerk. (z.d.). *Over Wijnijkerk*. Opgeroepen op Maart 1, 2016, van Wijnijkerk: <http://www.wijnijkerk.nl/Over+Wijnijkerk/default.aspx>
- Woonkeur. (z.d.). *Woonkeur*. Opgeroepen op Februari 23, 2016, van Woonkeur: <http://www.woonkeur-skv.nl/>
- Zembla. (2008, Maart 30). *Ziek door je eigen huis*. Opgeroepen op Maart 4, 2016, van Zembla: <http://zembla.vara.nl/seizoenen/2008/afleveringen/30-03-2008>
- Zon op Nijkerk. (z.d.). *Zon op Nijkerk*. Opgeroepen op Maart 22, 2016, van Hoe werkt het?: <http://www.zonopnijkerk.nl/hoe-werkt-het/>
- Zwalve, J. (2015, Januari 26). *De nieuwe Omgevingswet en duurzaamheid*. Opgeroepen op Februari 3, 2016, van Omgevingsweb: <http://www.omgevingsweb.nl/nieuws/de-nieuwe-omgevingswet-en-duurzaamheid>